

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳукуқи дастнавис

ВБД: 809.155.0.+804.0:615 (81.2 Тоҷ+81.+81.2 франс: 51)

САФАРЗОДА ОДИНАМУҲАММАД ИСЛОМ

**ТАҲЛИЛИ СОХТОРИЮ МАЪНОИИ ИСТИЛОҲОТИ ДОРУСОЗӢ ДАР
ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА ФАРОНСАВӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ
аз рӯйи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ,
қиёсӣ ва муқоисавӣ

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертатсия дар кафедраи забонҳои хориҷии факултети забонҳои Осиё ва Аврупои Донишгоҳи миллии Тоҷикистон анҷом ёфтааст.

Роҳбари илмӣ:

Тӯраҳасанов Қодиркул Шодиқулович – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забони тоҷикӣ ва усули таълими забон ва адабиёти тоҷики факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Муқарризони расмӣ:

Турсунов Фаёзҷон Мелибоевич – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода;

Азизова Мастона Ҳамидовна – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии факултети дипломатия ва сиёсати Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар:

Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав»

Ҳимояи диссертатсия «26» юни соли 2025, соати 13:00 дар маҷлиси шӯрои диссертатсионӣ 6D.KOA-021-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суроға: шаҳри Душанбе, Буни Ҳисорак, бинои таълимии № 10, толорони шӯрои олимони факултети филология, e-mail: firdavs_79@mail.ru; Тел.: (+992) 93-526-62-95) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи марказии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) ва тавассути сомонаи www.tnu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи «__» _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои филологӣ

Мирзоёров Ф.Н.

НОМГҶӢИ ИХТИСОРАҶО

ДМ – Донишномаи Майсарӣ

КА – Китоб-ул-абния ан ҳақоиқ-ул-адвия

КС – Китоб-ус-сайдана фит-тиб

лот – лотинӣ

ЛЛРТ – Луғати лотинӣ-русӣ-тоҷикӣ

ФИХ – Фарҳанги истилоҳоти хориҷӣ

ФЗТ – Фарҳанги забони тоҷикӣ

ФТЗТ – Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ

ФРФ – Фарҳанги русӣ-форсӣ

ФФР – Фарҳанги форсӣ-русӣ

ФТ – Фарҳанги тиббӣ

ФЭЗР – Фарҳанги этимологии забони русӣ

ҲМ – Ҳидоят-ул-мутааллимин-фит-тиб

LPR – Le petit Robert: Dictionnaire de la langue française

LRDJ – Le Robert des jeunes: Dictionnaire de la langue française

LRM – Le Robert Micropoche: Dictionnaire de la langue française

DFP – Dictionnaire français-persan

DFL – Dictionnaire français-latin

LME – Les mots etrangers

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Таҳлилу баррасии истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар заминаи истилоҳоти тиббӣ, алалхусус соҳаи дорусозӣ, на танҳо барои ошкор ва муайян намудани нақш ва мавқеи истилоҳоти дорусозӣ дар забоншиносӣ мусоидат менамояд, балки барои дақиқу равшан намудани сарчашмаҳои ба вучуд омадани истилоҳоти тиббии дорусозӣ, роҳу усулҳои истилоҳсозӣ дар ин соҳа, меъёрҳои интихоби истилоҳоти дорусозӣ дар марҳилаҳои ташаккули таърихи истилоҳнигории забонҳои гуногун, аз ҷумла тоҷикиву фаронсавӣ, имкони васеъ фароҳам меорад. Илова бар ин, барои барқарор ва ошкор намудани баромади чунин истилоҳот аз нигоҳи мансубияти забонӣ ва иқтибосоти байналмилалӣ дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ аҳаммияти илмиву амалӣ дорад.

Мавриди омӯзиш қарор додани истилоҳоти дорусозӣ дар заминаи сарчашмаҳои илмӣ ва луғатномаҳои дорусозии мухталиф вобаста ба вижагиҳои маъноӣ, сохторӣ, мансубияти забонӣ ва решашиносӣ муҳиммият ва саривақтӣ будани таҳқиқи мавзуи мазкурро нишон медиҳад.

Дар рисола, ҳамчунин, ба назарияҳои навини шинохтани истилоҳ, таърихи пайдоиш, низоми мавзуии истилоҳоти дорусозӣ, роҷеъ ба истилоҳоти иқтибосии забонҳои арабӣ, юнонӣ, латинӣ, англисӣ, олмонӣ, русӣ ва Ҳиндӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ таваҷҷуҳи хосса дода шудааст.

Масоили истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар забоншиносии тоҷик, рус, Аврупо, Эрону Афғонистон дар давоми асрҳои охир яке аз мавзӯҳои муҳим ба шумор меравад. Бинобар ин, дар ҳамаи доираҳои илми забоншиносӣ масоили истилоҳ ва меъёрҳои истилоҳсозиву истилоҳгузинӣ дар мадди аввал қарор дорад. Бо дарназардошти масоили мазкур марҳилаҳои ташаккули истилоҳоти тиббии умумӣ, дар мавзуи баҳси мо истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои гуногунсохтор аз назари таҷрибаи илмиву амалӣ аҳаммияти аввалиндараҷаро касб менамояд.

Омӯзиши марҳилаҳои ташаккули истилоҳоти дорусозӣ, коркард, таҳқиқ ва усулҳои муосири ба низом даровардани истилоҳоти дорусозӣ ба пешрафти забони адабии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ мусоидат менамояд.

Дар забоншиносии тоҷик ва фаронсавӣ мавзуи истилоҳ, истилоҳшиносӣ ва, дар маҷмӯъ, истилоҳоти умумитиббӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифта бошад ҳам, доир ба истилоҳоти дорусозӣ ба таври бевосита таҳқиқот дар шакли рисолаи алоҳида дар доираи забоншиносии муқоисавӣ рӯйи қор наомадааст, ки маҳз ҳамин нукта мубрамияти таҳқиқро собит менамояд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Мавзуи истилоҳ, истилоҳшиносӣ ва паҳлуҳои мухталифи онро олимони забоншиносони тоҷик А. Турсунов [1967], Р. Ғаффоров [1991], М. Шакурӣ [1991, 1994], М. Н. Қосимова [2003, 2007], С. Сулаймонов [1999], С. Назарзода [2001, 2003, 2004], М. Ҳ. Султон [2001, 2003, 2005, 2006], А. Байзоев [1992], Қ. Ш. Тӯраҳасанов [2000, 2022], А. Юсупов [2004], Ш. Ҳайтова [2010, 2013], П. Нуоров [2006], Т. А. Назаров [2022, 2023] ва дигарон дар осори илмӣ-таҳқиқотии хеш мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор додаанд.

Муҳаққиқони тоҷик дар рисолаҳои илмӣ ва пажӯҳишҳои хеш, аз ҷумла академик М. Шакурӣ «Назаре ба таҳаввули принципҳои истилоҳсозии тоҷикӣ» [1991], «Истилоҳот ва забони миллӣ» [1994], М. Н. Қосимова «Мухтасар оид ба истилоҳоти забоншиносии пешини тоҷик» [2003], «Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ (маълумоти мухтасар)» [2007], С. Сулаймонов «Ташаккули истилоҳоти фалсафӣ дар забони тоҷикӣ» (дар асоси маводи «Донишнома»-и Абуалӣ ибни Сино) [1997], «Ибни Сино – падидаи фарҳангӣ ва забонии рӯзгори Сомониён» [1999], С. Назарзода «Забон ва истилоҳот» (Андешаҳо дар атрофи забони тоҷикӣ ва ташаккули истилоҳот) [2003], «Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX» [2004], М. Ҳ. Султон «Истилоҳоти илмӣ «Китоб-ут-тафҳим»-и Абурайҳони Берунӣ» [2003], «Забон ва истилоҳоти рисолаи «Рағшиносӣ»-и Абуалӣ ибни Сино» [2005], А. Байзоев «Истилоҳот ва калимасозӣ дар «Донишнома»-и Абуалӣ ибни Сино» [2016], А. Юсупов «Истилоҳоти тиббии иқтибосӣ дар «Ҳидоят-ул-мутааллимин фит-тибб»-и

Ахавайнии Бухорой» [2004], Ш. Ҳайтова «Тафсири мафҳуми «истилоҳ» дар партави пажӯҳишҳои муҷаддади илмӣ» [2010], «Баъзе масъалаҳои назариявии илми истилоҳшиносӣ» [2010], Қ. Ш. Тӯраҳасанов «Истилоҳоти пешобшиносӣ дар забони форсии тоҷикӣ» [2000], «Ташаккули истилоҳоти тиббии тоҷикӣ (дар асоси маводи нахустосори тиббӣ)» [2022], Т. А. Назаров «Вижагиҳои луғавию маъноӣ ва сохтории истилоҳоти даҳонпизишкӣ дар муқоисаи забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» [2022] масоили мухталифи истилоҳ ва истилоҳшиносиро ҳамаҷониба таҳлилу баррасӣ намудаанд.

Роҷеъ ба омӯзиши самтҳои мухталифи истилоҳ, истилоҳшиносӣ, мафҳум ва маънии истилоҳ, роҳи усулҳои сохтани истилоҳ, тафовути истилоҳ аз калимаи маъмулӣ, нишонаҳои фарқ кардани истилоҳ, табдили калимаи маъмулӣ ба истилоҳ забоншиносони рус таҳқиқоти пурарзише анҷом додаанд: Д. С. Лотте [1931, 1961, 1968, 1982], В. П. Даниленко [1971, 1977], В. М. Лейчик [1989, 2009], А. А. Реформатский [1959, 1967], Б. Н. Головин [1987], А. А. Суперанская [2012], В. В. Виноградов [1961], Г. О. Винокур [1939], Ю. Д. Дешериев [1983], С. Д. Шеллов [1998], А. Д. Хаютин [1972], Н. А. Слюсарева [1983], Э. Ф. Скороходко [1970], А. И. Моисеев [1970], В. С. Кулебакин, Я. А. Климовитский [1970], Н. З. Котелова [1970], А. С. Герд [1980], И. Н. Волкова [1984], Н. А. Баскаков [1961].

Олимони мазкур фикру андешаҳои ҳешро дар бораи паҳлуҳои мухталифи истилоҳ, мафҳуми истилоҳ, истилоҳ ҳамчун жаргон, вожаҳои марбути касбу кор, вожаи махсус, вожаи марбути соҳаи илму техника дар осори илмӣ худ бо асосҳои илмӣ ибраз намудаанд.

Ҳамин нуктаро низ бояд қайд намуд, ки ҳарчанд фикру андешаҳо зиёданд, вале то ҳанӯз таърифи ягонаи илмӣ роҷеъ ба мафҳуми истилоҳ дар забоншиносӣ вучуд надорад.

Дар мавриди истилоҳ олимону донишмандони мазкур фикру ақидаҳои мухталифро ироа дошта бошанд ҳам, соҳавӣ ва якмаъно будани мафҳуми истилоҳ диду назари онҳоро ба ҳам мепайвандад.

Ба истилоҳоти тиббӣ бошад, як миқдори ками таҳқиқоти муҳаққиқони тоҷик, эронӣ, афғон ва рус бахшида шудаанд: Ю. Нуралиев [1981], М. Ҳ. Султон [2008], Қ. Ш. Тӯраҳасанов [2000, 2020], Ш. Ҳайтова [2010, 2011], А. Юсупов [2004], Т. А. Назаров [2022], Г. А. Абрамова [2003], А. К. Арена [1958], С. Ковнер [1993], В. А. Лившиц, Л. П. Смирнова [1981], М. П. Мултановский [1967], Р. Содиқӣ [1991], Ҳ. Одил [1991], Р. Ботинӣ [1993], Х. Фаршедвард [1994], Р. Илҳом [1991], М. Абдулвоҳид [1992], С. Рустоёр [1992], Ҳ. Ноил [1991].

Дар робита ба мавзуи истилоҳ, назарияи истилоҳшиносӣ ва, дар маҷмӯъ, истилоҳоти тиббии дорусозӣ дар забони фаронсавию забонҳое, ки ба ин забон наздикӣ доранд, чунин таҳқиқот ба анҷом расидаанд: Г. А. Абрамова «Истилоҳоти тиббии дорусозӣ: воситаҳои асосӣ ва ташаккули он» [2003], Р. Е. Березникова «Таҳлили забоншиносии номгӯӣи истилоҳоти дорусозӣ дар забони фаронсавӣ» [1975], О. В. Величко «Робитаҳои забонии фаронсавию русӣ дар истилоҳшиносии илмӣи тиббӣ» [2008], Д. И. Гончаров «Таҳлили муқоисавии истилоҳоти тиббии соҳаи дорусозӣ дар забонҳои русӣ ва англисӣ» [2018], Н. И. Зуева, Т. Д. Баришникова «Истилоҳсозии латинӣ-юнонӣ дар истилоҳоти байналмилалӣи дорусозӣ» [2004], П. В. Лопатин «Консепсияи муносири маводи доруворӣ» [1997], М. Б. Мусохранова «Забони фаронсавӣ барои табибон» [2008], А. П. Машковский «Дар бораи истилоҳоти ифодакунандаи номгӯӣи маводи доруворӣ» [1998], Н. Л. Носова «Вижаҳои сохторӣ-маъноӣи маводи доруворӣ дар мисоли забони фаронсавӣ» [2013].

Бо дарназардошти андешаҳои боло таъкид намудан бамаврид аст, ки то ҳанӯз дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ мавзуи таҳлили муқоисавии истилоҳоти дорусозӣ мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор дода нашудааст. Аз ин хотир, мавриди омӯзиш қарор додани таҳлили сохторӣ -маъноӣи истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар партави истиқлолияти забонӣ саривақтӣ ва муҳим арзёбӣ карда мешавад.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Мавзӯ ва масоили мухталифи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ, ки дар рисола мавриди таҳлилу баррасӣ

қарор дода шуд, комилан бо барномаҳои таълимӣ ва мавзӯҳои таҳқиқотии нақшаҳои илмӣ донишгоҳ мувофиқ буда, алоқамандии ногурастанӣ дорад. Натиҷаву хулосаҳои илмӣ бадастомада дар омода намудани барномаҳои васеи таълимӣ ва мукаммал сохтани нақшаҳои илмӣ таҳқиқотӣ мақоми махсус дошта, масъалаҳои дар рисола баррасишаванда барои тақмили таълими забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ мусоидат хоҳад намуд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Мақсади асосии пажӯҳиши илмӣ мо аз нигоҳи забоншиносии муқоисавӣ мавриди омӯзиш қарор додани истилоҳоти дорусозӣ, шарҳу тавзеҳ додани онҳо дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ дар асоси фарҳангномаҳои дорусозӣ, дар ин замина мушаххас намудани вижагиҳои умумӣ ва фарқкунандаи истилоҳоту лексикаи касбӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ ба шумор меравад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Бо мақсади ҳалли фасл намудани мавзӯи таҳқиқ иҷрои чунин вазифаҳоро дар пеш гузоштем:

- дар асоси донишҳои назариявӣ маълум ва равшан намудани мафҳуми илмӣ истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ;
- дақиқу равшан намудани таърихи пайдоиш, ташаккул ва рушду инкишофи истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои мавриди муқоиса;
- муайян намудани заминаҳои пайдоиш ва марҳилаҳои ташаккули истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ;
- дар заминаи омӯзиши луғатномаҳо муайян намудани нақши онҳо дар ташаккули истилоҳоти дорусозӣ;
- дақиқу равшан намудани ҷойгоҳи истилоҳоти иқтибосии дорусозӣ дар пешрафти низоми истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ;
- маълум намудани роҳу усулҳои истилоҳсозӣ бо шеваҳои навини сохтани истилоҳоти сохта, мураккаб ва ибора-истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ;

- муайян намудани нақши истилоҳоти иқтибосии лотинӣ, арабӣ, юнонӣ, англисӣ, фаронсавӣ, ҳиндӣ, русӣ дар забони тоҷикӣ ва истилоҳоти иқтибосии лотинӣ, юнонӣ, англисӣ, олмонӣ дар забони фаронсавӣ дар низоми истилоҳоти дорусозӣ.

Объекти таҳқиқ. Таҳлили муқоисавии истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ, сохтори истилоҳоти дорусозӣ ва шарҳу тавзеҳи истилоҳоти дорусозии иқтибосии байналмилалӣ объекти таҳқиқро ташкил медиҳад.

Предмети таҳқиқ. Предмети таҳқиқ истилоҳоти дорусозӣ буда, ба ҳайси сарчашмаҳои он луғатҳои дорусозии русӣ-лотинӣ, русӣ-фаронсавӣ, фаронсавӣ-лотинӣ, фаронсавӣ-русӣ, русӣ-фаронсавӣ-англисӣ, луғати лотинӣ-русӣ-тоҷикӣ ва луғати лотинӣ-русӣ-тоҷикии истилоҳоти тиббии дорусозӣ мавриди пажӯҳиш қарор дода шудаанд. Дар чараёни омӯзиш 1500 истилоҳи дорусозӣ дар забони тоҷикӣ ва 1200 истилоҳи дорусозӣ дар забони фаронсавӣ ва дигар забонҳои хориҷӣ ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст.

Асосҳои назарии таҳқиқро шумораи зиёди таълифоти пураарзиши илмӣ муҳаққиқони тоҷик, рус, эронӣ, афғон ва фаронсавӣ ташкил дода, дар робита ба мавзуи мавриди таҳқиқи мо мақолаву рисолаҳои забоншиносони тоҷик М. Шакурӣ, Р. Гаффоров, А. Турсунов, М. Н. Қосимова, С. Сулаймонов, С. Назарзода, М. Ҳ. Султон, А. Байзоев, Қ. Ш. Тӯраҳасанов, А. Юсупов, Ш. Ҳайтова, П. Нурув, Т. А. Назаров; дар забоншиносии рус: Д. С. Лотте, В. П. Даниленко, В. М. Лейчик, А. А. Реформатский, Б. Н. Головин, А. А. Суперанская, В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, Ю. Д. Дешериев, С. Д. Шеллов, А. Д. Хаютин, Н. А. Слюсарева; дар забоншиносии Фаронса: Г. А. Абрамова, Р. Е. Березникова, О. В. Величко, Д. И. Гончаров, Н. И. Баришникова, Ф. Л. Коситская, И. Е. Зайтсева, М. Б. Мусохранова, А. П. Машковский, Н. Л. Носова; дар забоншиносии Эрон: Ҳ. Одил, Р. Содикӣ, Р. Ботинӣ, Х. Фаршедвард; дар забоншиносии Афғонистон: Раҳими Илҳом, Мир Абдулвоҳид, Саидалишо Рустоёр ва Ҳусайни Нойил; дар забоншиносии фаронсавӣ: Гринаф,

Китрич, Ж. Морел, Ж. Шевалийе, Р. Гиро ва Ж. Лазар ташкил медиҳанд, ки бо таҳқиқоти ҳар яке аз онҳо робитаи ногусастанӣ дорад.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Рисола бар асоси метод ва равишҳои анъанавии забоншиносии муқоисавӣ, муқоисавию таърихӣ, таҳлили сохторию маъноӣ, таҳлили решашиносӣ ва омӯрӣ таълиф гардидааст.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Дар навиштани рисола ба ҳайси сарчашмаҳои таҳқиқ баъзе аз осори тиббии тоҷикӣ, луғатномаҳо ва фарҳангномаҳо аз қабili «Луғати латинӣ-русӣ-тоҷикии истилоҳоти фарматсевтӣ», «Луғати русӣ-латинии дорусозӣ», «Луғати русӣ-фаронсавии дорусозӣ», «Луғати истилоҳоти русӣ-англисӣ-фаронсавии дорусозӣ», «Луғати латинӣ-русӣ-тоҷикии истилоҳоти тиббӣ» мавриди истифода қарор дода шудаанд. Илова бар ин, дар баъзе ҳолатҳо барои муқоиса аз истилоҳоти дорусозии «Фарҳанги тиббӣ» (русӣ-тоҷикӣ-латинӣ)-и М.Я. Расулов, «Фарҳанги форсӣ-русӣ», «Фарҳанги русӣ-форсӣ», ки сарчашмаҳои онҳо низ осори тиббии тоҷикӣ мебошанд, истифода намудем.

Навгони илмӣ таҳқиқ. Мавзуи истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ ва паҳлуҳои мухталифи он аз нигоҳи маъноӣ, сохторӣ, таърихи пайдоиш, заминаҳо, марҳилаҳои ташаккули он, нақши луғатномаҳо ва фарҳангномаҳо дар ташаккули истилоҳоти дорусозӣ, нақши истилоҳоти дорусозии иқтибосии латинӣ, арабӣ, юнонӣ, фаронсавӣ, олмонӣ, русӣ дар забони тоҷикӣ, нақши истилоҳоти дорусозии иқтибосии латинӣ, юнонӣ, олмонӣ, англисӣ, итолиёӣ дар забони фаронсавӣ, усулҳои пешрафтаи истилоҳсозиву истилоҳгузинӣ ва меъёрҳои интихоби истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои мавриди таҳқиқ бори аввал ба таври густарда ба риштаи таҳқиқ қашида шуд.

Нуктаҳои асосӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Пажӯҳиш доир ба назарияҳои навини истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар забоншиносии муосири тоҷикиву фаронсавӣ дар заминаи таҳлилу баррасии истилоҳоти дорусозии забонҳои тоҷикию фаронсавӣ татбиқ гардид;

2. Таҳлилу баррасии таърихи пайдоиши низоми истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои таҳқиқшаванда, умумият ва фарқияти типологии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавиро собит намуд;

3. Саҳми луғатномаҳо ва фарҳангномаҳои дорусозӣ ва ҷойгоҳи онҳо дар ташаккули истилоҳоти дорусозии забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ муайян гардид;

4. Роҳу усулҳои пешрафтаи истилоҳсозӣ дар соҳаи дорусозии забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ муқаррар гардид;

5. Нақши истилоҳоти дорусозӣ барои ба вуҷуд овардани забони илмӣ тиббӣ дорусозӣ дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ муайян гардид;

6. Ҷойгоҳи истилоҳоти иқтибосии дорусозӣ дар бою ғанӣ гардондани захираи луғавӣ истилоҳоти тиббӣ забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дақиқу равшан карда шуд;

7. Роҳу усулҳо ва меъёрҳои асосии муродифпазирии истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ мушаххас гардид;

8. Баъзе камбудиву нуқсонҳо ва норасоӣҳо дар истилоҳсозӣ ва истилоҳгузинӣ тибқи низоми истилоҳот шарҳу тавзеҳ дода шуд.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ дар он аст, ки бо омӯзиши назарияҳои навини истилоҳ, истилоҳшиносӣ, таърихи пайдоиши истилоҳоти дорусозӣ, заминаҳо ва марҳилаҳои ташаккули он, хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ, нақши истилоҳоти иқтибосии дорусозӣ дар забонҳои гуногунсохтор дар мисоли забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ дақиқу муайян карда шуда, ҷойгоҳи истилоҳоти иқтибосии байналхалқӣ дар низоми истилоҳоти дорусозӣ ва мансубияти забонии онҳо низ муқаррар карда шуд.

Натиҷаҳое, ки ҳангоми пажӯҳиш ба даст оварда шудааст, метавонад ба сифати маводи таълимӣ дар донишгоҳҳои тиббӣ ва факултетҳои дорусозӣ барои донишҷӯён таълим дода шавад. Ҳамчунин, луғоту истилоҳоти дорусозие, ки ҳангоми таҳқиқ ба даст оварда шуд, зимни таълифи луғатномаҳо, луғатномаҳои дузабонаи тоҷикӣ-фаронсавӣ, луғатномаи тафсирии соҳаи дорусозӣ, баргузориҳои дарсҳои амалӣ дар ихтисосҳои дорусозии донишгоҳу

донишкадаҳо ва коллеҷҳои тиббӣ метавонад мавриди истифодаи мутахассисони соҳа қарор гирад.

Мутобиқати мавзуи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ, мундариҷа ва муҳтавои диссертатсияи мазкур бо шиносномаи ихтисоси илмӣ 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Саҳми шахсии докталаб, пеш аз ҳама, дар ҷамъоварии маводи баррасишаванда, омодаву таҳия ва наشري мақолаҳои илмӣ вобаста ба мавзуи таҳқиқ, дақиқ намудани мақсад, вазифаҳои таҳқиқ, таҳлилу баррасии масоили асосии мавзуи таҳқиқ ва ҷамъовариву коркарду батанзимдарории сарчашмаҳои илмӣ зоҳир мегардад.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Мавзуи диссертатсия дар шурои олимони факултети забонҳои Осиё ва Аврупои Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суратчаласаи № 2 аз 31.10.2023) тасдиқ карда шудааст.

Мазмун, муҳтаво ва мундариҷаи таҳқиқ ба таври маърузаҳои илмӣ дар конференсияҳои ҳамасолаи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону устодони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (2023-2025), конференсияҳои илмию назариявии «Истилоҳоти хориҷӣ дар соҳаи сайёҳӣ ва туризм» (Душанбе: ДМТ, 23.05.2020) ва «Усулҳои муосири таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таълимоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе: ДМТ, 12.05.2023) баён шудаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи муштаракӣ кафедраи забонҳои хориҷӣ, кафедраи таърихи забон ва типологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суратчаласаи № 7 аз 1-уми март соли 2025) муҳокима гардида, барои Ҳимоя тавсия карда шудааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия. Доир ба мавзуи таҳқиқ 7 мақолаи илмиву дастурҳои таълимиву методӣ, аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, се боб, 12 фаслу 8 зерфасл, хулоса ва феҳристи адабиёти илмӣ иборат буда, 198 саҳифаи чопи компютери ро дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚ

Дар муқаддимаи диссертатсия ба таври фишурда роҷеъ ба аҳаммият ва зарурати интиҳоби мавзӯ, асосҳои методологӣ ва усули таҳқиқ, нағзониҳои назариявӣ илмӣ-амалии таҳқиқ, мақсад ва вазифаҳои асосии таҳқиқоти илмӣ, таҳлили сарчашмаҳои вобаста ба мавзӯ, аҳаммияти амалӣ ва назариявии таҳқиқ, мутобиқати мавзӯи таҳқиқ бо шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доғалаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ, тасвиби амалии натиҷаи таҳқиқ ва соҳтори диссертатсия маълумоти зарурӣ дода шудааст.

Боби якуми диссертатсия «**Асосҳои назариявии истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ**» ном дошта, дорои се фасл мебошад.

Фасли якуми боби якуми диссертатсия «**Омӯзиши назарияҳои навини истилоҳ ва истилоҳшиносии муосир**» унвон дошта, дар он фикру андешаҳои олимон ва донишмандон доир ба назарияҳои навини истилоҳ ва истилоҳшиносӣ баён шудааст. Чунонки аз таҳлили сарчашмаҳои илмӣ бармеояд, мавзӯи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ мавзӯи хеле муҳими илми забоншиносӣ буда, таваҷҷуҳи олимону забоншиносони ватаниву хориҷиро ба худ ҷалб намудааст.

Таъкид бояд намуд, ки бахши истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ дар охириҳои солҳои 20-уми асри XX ташаккул ва тақомул ёфт. Аз ин рӯ, аввалин назарияҳои навини истилоҳ ва истилоҳшиносӣ ва меъёрҳои интиҳоби истилоҳоти соҳавӣ дар илми забоншиносии рус дар ибтидои асри XX ба миён омад. Забоншиносии рус А. Д. Ҳаютин осори илмии олимони хориҷӣ Гринаф, Китрич ва Ж. Лазарро доир ба мавзӯи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ мавриди омӯзиш қарор дода, таъкид менамояд, ки забоншиносони номбурда масоили муҳими истилоҳ ва истилоҳшиносиро бо формулаҳои риёзӣ ва риёзиву кимияӣ дар муқоиса таҳлилу баррасӣ намудаанд.

Тибки фикру андешаҳои онҳо, чун истилоҳот танҳо барои дарку ифодаи мафҳумҳои дақиқ корбаст мешаванд, онҳоро набояд ба таркиби луғавии забон дохил намуд.

Назари муҳаққиқон ва пажӯҳишгарони соҳа доир ба масъалаи мавриди баҳс мухталиф буданд. Масалан, забоншиносон Л. Олшки, О. Есперсен, Ф. Бруно, Ж. Вандриес ва Л. Смит истилоҳро ҳамчун аломати маъноӣ барои инъикоси далелҳои ақлонӣ ва ё истилоҳро ҳамчун як навъи жаргон ба қалам медоданд [20].

Ҳамин нуктаро низ бояд таъкид намуд, ки истилоҳ чун калимаи махсус дар як соҳаи илми муайян маънои хоси соҳавӣ дошта, мазмун ва моҳияти мушаххасеро дар шакли дақику равшан баён менамояд. Истилоҳ дар як соҳа мақоми илмӣ касб намуда, дар соҳаи дигар метавонад маънии истилоҳии хешро аз даст диҳад ва ҳамчун калимаи маъмулии забон мавриди истифода қарор дода шавад.

Дар ибтидои солҳои 30-юм асосҳои назариявӣ ва методологии истилоҳ ва истилоҳшиносиро дар забоншиносии рус Д. С. Лотте ва С. А. Чаплигин дақику равшан намудаанд. Сипас, дар заминаи рушду инкишофи маъхазҳои мухталифи баҳши истилоҳ ва истилоҳшиносӣ омӯзиши амиқу доманадоре дар ин қисмати забон сурат гирифт, ки забоншиносон ва муҳаққиқони соҳаи истилоҳот доир ба масоили мухталифи назарӣ ва амалии ин мавзӯ изҳори назар кардаанд.

Забоншиноси тоҷик С. Назарзода дар натиҷаи таҳлилу баррасии сарчашмаҳои илмӣ ба хулоса омада, таъкид бар он менамояд, ки дар забони русиву дигар забонҳои байналмиллалӣ, ки калимаи «истилоҳ» бо номи «термин» истифода мешавад, чунин шарҳу тавзеҳ дода шудааст: «Истилоҳ – термин аз калимаи латинии «terminus» гирифта шуда, дар назди римӣёни қадим ба маънои худованди сарҳадот, ки сангҳо ва нишонаҳои сарҳадӣ дар ҳимояи он қарор доранду муқаддас маҳсуб доништа мешавад, далолат мекунад» [3, с. 20-41].

Чунонки маълум мешавад, андешаҳои олимони соҳа дар бораи тафсир ва шарҳи калимаи «термин – истилоҳ» мухталиф аст.

Донишманди тоҷик М. Ҳ. Султон дар осори илмӣ хеш аз назари мухталифи олимон ва забоншиносони соҳаи истилоҳ ёдовар шуда, чунин натиҷагирӣ менамояд: «Термин – истилоҳ» калима ва ё ибораест, ки дар ҳавзаи амалкарди як илми алоҳида мафҳуми комилан мушаххасро ифода намуда, ҳамзамон бо воҳидҳои дигари забонӣ, ки бо онҳо дар робита мебошад, як низоми томи муайяни истилоҳотро ташкил медиҳад [12, с. 12-24].

Муҳаққиқ Қ.Ш. Тӯраҳасанов дар таҳқиқоти хеш доир ба масоили назарии истилоҳ дахл намуда, таъкид менамояд, ки «истилоҳ ба ғайр аз он хусусиятҳое ки мутахассисони соҳа қайд намудаанд, бояд ҳар чи бештар дақиқу кӯтоҳ ва хушоҳанг бошад» [13; с. 33].

Ҳамин тариқ, муҳаққиқони соҳаи истилоҳот дар бобати вижагиҳои истилоҳ суҳан ронда, якмаъноӣ ва соҳавӣ будани истилоҳро яке аз шартҳои асосӣ ба қалам додаанд, ки, ба андешаи мо, хушоҳангии тарзи талаффузи истилоҳот низ шарти муҳим ба шумор меравад.

Дар фасли дуюми боби якуми диссертатсия, ки «Таърихи ташаккули истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» ном дорад, масоили таърихӣ ва илмӣ истилоҳот мавриди омӯзиш ва пажӯҳиш қарор дода шудааст.

Чунонки сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳанд, таҳлили амиқи истилоҳоти илмӣ дорусозӣ дар замони шуравӣ шуруъ шуда бошад ҳам, вале тавре аз манбаъҳои илмиву таърихӣ забони тоҷикӣ бармеояд, таърихи пайдоиши истилоҳот дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ таърихи ҳазорсола дошта, аз асрҳои миёна оғоз мешавад. Бинобар ин, дар ин масъала забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ таърихи кӯҳан дошта, дорои миқдори зиёди луғот ва истилоҳоти тахассусӣ буда, барои шарҳу баёни як қатор мафҳуму маъниҳои нави моддиву маънавӣ имкон ва тавоноии бештаре доранд.

Қайд намудан зарур аст, ки тарзу тариқи истифодаи истилоҳоти дорусозӣ низ вобаста ба ин марҳилаҳо ва таърихи пайдоиши онҳо фарқ мекард. Ин тафовут дар таълифи осори биологӣ ба мушоҳида мерасад, ки марҳила ба марҳила ташаккул ва таҳаввули истилоҳот дар ин соҳа ба назар мерасад.

Донишманди тоҷик С. Назарзода таърихи пайдоиш ва ташаккули истилоҳсозиву истилоҳнигориро дар забони тоҷикӣ дар рисолаи илмӣ хеш «Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX» аз аввал то ба нимаи дувуми асри XX ба чор давра тақсим намудааст, ки масъалаи мазкур дар рисола ба таври мукаммал таҳлилу баррасӣ ва арзёбӣ гардидааст.

Давраи аввалро замони тарҷума ва таълифи истилоҳсозӣ ба ин забон қаламдод намудааст. Вобаста ба идеологияи замони шуравӣ давраи дуюмро давраи меъёрсозии истилоҳот ва интиҳоби истилоҳот номгузорӣ намудааст (солҳои 1933-1960). Давраи сеюм аз ибтидои солҳои 60-ум оғоз шуда, то қабули Қонун «Дар бораи забони тоҷикӣ» идома меёбад. Давраи чорумро давраи бозгашт ба сӯйи анъанаҳои гузашта ва корбурди таҷрибаи ҳамзабонон унвон додааст [4, с. 120-147].

Дар натиҷаи таҳлилу баррасиҳои сарчашмаҳои илмӣ маълум гардид, ки, воқеан, забони тоҷикӣ марҳилаҳои тулонии таърихро паси сар намуда, роҳу воситаҳо ва чараҳои ташаккули истилоҳоти илмӣ, алаҳусус истилоҳоти дорусозӣ, дар ҳамаи ин давраҳо яқсонӣ яқнавохт набудааст. Омӯзиш ва пажӯҳиши сарчашмаҳои миллии дорусозӣ ва луғатномаҳо дақиқу равшан намуд, ки истилоҳоти дорусозӣ аз аввал то ба имрӯз роҳу равиши ба худ хос дошта, тамоми олимону донишмандони баъдӣ онро пайравӣ намудаанд. Воқеан, истилоҳсозии соҳаи дорусозӣ аз ибтидо то ба замони шуравӣ ва баъдан дар замони истиқлол ба тақмил ва ташаккули истилоҳсозии замони муосир таъсири мусбат расонидааст.

Таърихи ташаккули забони фаронсавиро, ки аз асри V–и солшумории мо оғоз гардидааст, забоншиносон шартан ба 4 марҳала ҷудо кардаанд [23, с. 32–33]:

1. Давраи галлороманӣ, ки дар асри VIII ба анҷом расида, ду шева – чанубӣ ва шимолифаронсавиро дар бар гирифтааст. То даврони забти Империяи Рум, дар ҳудуди имрӯзаи Фаронса (Галлия) галлҳо – қабिलाҳои гурӯҳи келт зиндагӣ мекарданд. Дар натиҷаи забти Галлия аз ҷониби Юлий Тсезар (асрҳои II–I пеш аз мелод) тавассути сарбозон, тоҷирон ва хидматчиёни

Империяи Рум ба ин минтақа забони лотинӣ низ роҳ ёфт. Дар муддати панҷ аср, ки Галлия ба империяи Рум тааллуқ дошт, забони қабилаҳои бумии ин сарзамин ба забони румӣ, яъне забони лотинӣ омехта шуда, дар оянда сабабгори пайдоиши забонҳои нави романӣ, аз он ҷумла забони фаронсавӣ, гардид.

2. Давраи дуум фаронсавии қадим (IX-XIII) ном дошта, маҳз дар ҳамин даврон аз забони лотинӣ ба фаронсавӣ осори адабиёти бостон, аз ҷумла асарҳои тиббӣ фарматсевтӣ, тавассути тарҷимонҳо – Пер Берюсир, Никола Орезм, Жак Бушо ва ғ. баргардон мешаванд.

3. Давраи фаронсавии миёна (XIV-XV) давраи шаклгирии артиклҳои забони фаронсавӣ, ғанӣ гардидани фонди забонӣ аз ҳисоби вожаҳои истилоҳоти соҳаҳои гуногун, аз ҷумла соҳаи дорусозӣ ба ҳисоб меравад.

4. Давраи фаронсавии нав (XVI-XVIII). Гӯйиши шимолии фаронсавӣ (Париж ва атрофи он) маҷмӯи гӯйиши ҷанубиро танг карда, забони ягонаи адабӣ, коргузори, низомии истилоҳот, ҳуҷҷатнигорӣ ва дипломатӣ қарор дода мешавад. Соли 1539 шоҳ Франсиски I (1515-1547) қонуни Ордонанс Вилле-Котре (Ordonnance de Viller-Cortes)-ро имзо мекунад, ки мувофиқи он тамоми коргузориҳои доираҳои сиёсӣ ба забони фаронсавӣ эълон менамояд [23, с. 35–43].

Асри XIX давраи хотимаёбии шаклгирии забони муосири фаронсавӣ ва банизодарории истилоҳот, аз ҷумла истилоҳоти дорусозӣ ба ҳисоб рафта, ин забон сохтори имрӯзаи фонетикӣ ва грамматикӣ худро ба даст овард.

Ҳамаи ин давраҳо дар навбати худ заминаҳои пайдоиш, усулҳои мухталифи истилоҳсозӣ ва истилоҳофаринии соҳаи дорусозиро дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ то андозае ташаккулу тақомул бахшиданд.

Ҳасли сеюми боби якум диссертатсия «**Замина ва марҳилаҳои ташаккули истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ**» ном дошта, заминаҳои бавучудоии истилоҳоти дорусозиро дар марҳилаҳои ташаккули забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Ҳар як ҳодисаву воқеоти таърихӣ дигаргуниҳои сиёсӣву иҷтимоиро аз паси худ ба миён меоварад, ки ба ҳаёти ҷомеа таъсири худро мерасонад. Инқилоби Октябр, ки аз нигоҳи сиёсӣву иҷтимоӣ дар ибтидои асри XX як воқеаи таърихӣ ниҳоят бузург ба шумор меравад, дар таърихи ташаккули забони тоҷикӣ як тағйироти куллии ба миён овард.

Забони фаронсавӣ низ дорои таърихи бузург буда, ба тамоми забонҳои дунё аз он истилоҳоти соҳаҳои гуногун ворид шудааст.

Омили аз ҳама асосӣ, ки барои бавучудоии забон ва истилоҳоти илмӣ дорусозӣ заминаи мусоид фароҳам овардааст, бешубҳа, нахустосори тиббии тоҷикон будааст.

Яке аз заминаҳои асосӣ, ки ба рушду инкишоф, ташаккули забон ва истилоҳоти он дар он марҳила мусоидат намуд, рушду инкишофи мактабу маориф, илм ва таълиму тарбия дар замони ҷумҳуриҳои навтаъсис буд.

Заминаи дигари ба вучуд овардани ғояҳои истилоҳсозиву истилоҳнигорӣ дар замони собиқ шуравӣ тарҷумаи маводи илмӣ соҳаҳои мухталиф ба шумор мерафт.

Олимони асримиёнагии мо бо таҳлилу баррасӣ ва истифода аз нахустосори тиббии гузаштагонӣ хеш ва ҳам осори тиббии қадимаи юнониён, чиниён ва ҳиндувон дар бахшҳои мухталифи тиб, алаҳхусус соҳаи дорусозӣ, афкори тозаву пешрафта зам намуда, дар ин бахш таҳқиқоти доманадоре анҷом дода, аз истилоҳоти ниёгон низ васеъ истифода намудаанд.

Яке аз омилҳои дигаре, ки дар ташаккул ва рушду инкишофи истилоҳоти дорусозӣ заминаи бузург гузоштааст, сиёсати хирадмандона ва маорифпарваронаи баъзе аз амирони ҳамон давраи замон будааст.

Дар ин фасл дар баробари асосҳои назариявии истилоҳоти дорусозӣ, ҳамчунин, замина ва марҳилаҳои илмӣ он асоснок карда шуд.

Қобили зикр аст, ки замина ва марҳилаҳои ташаккули истилоҳоти дорусозии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ ба таври дақиқ дар сарчашмаҳои илмӣ мушаххас нишон дода шудааст.

Марҳилабандии ташаккули истилоҳоти дорусозӣ аз назари муҳаққиқон дар шакли усули муқоисавию таърихӣ таҳлилу баррасӣ гардида, аз он натиҷагирӣ шудааст.

Боби дуюми диссертатсия «Таҳлили сохтори истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» ном дошта, фарогири ҳафт фасл мебошад.

Дар фасли якуми боби дуюми диссертатсия масъалаи риояи меъёрҳои интиҳоби истилоҳозии дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ таҳлилу баррасӣ гардидааст.

Фикру андешаҳои олимон, забоншиносон ва истилоҳшиносонро ба назари эътибор гирифта, таъкид намудаем, ки яке аз меъёрҳои муҳимме, ки бояд дар ин масъала роҳандозӣ карда шавад, мавриди истифода қарор додани истилоҳоти осори гузаштагон дар таълифоти тоҷикон ва фаронсавиҳо ба шумор меравад: *адонис – испарак – l'adonis, алкоголь – маширубот – alcool, алтей – гули хайрӣ – l'althea, guimauve, миндал – бодом – l'amande, анис – бодиён – d'anis, аорта – шохраг – l'aorte, капилляр – мӯйраг – le capillaire, уголь – ангишт – le charbon [10, с. 19-197].*

Ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони фаронсавӣ маҷмуи истилоҳоти дорусозие, ки дар луғатномаҳои пешина ҷамъоварӣ карда шудаанд, ҳамчун сарчашмаи луғавии мо дар онҳо инъикос ёфтааст. Дигар ин ки, сохтани истилоҳоти дорусозӣ дар асоси пасванду пешвандҳое, ки классикони мо ва фаронсавиҳо аз он истифода намудаанд, бояд сурат бигирад: *голова – сарак – la tête, желч – талха – la bile, кора – нӯстлох – un cortex, мед – мис – de cuivre, наперстянка – панҷаналӣ – la digitale [10, с. 19-197].*

Меъёри дигари истилоҳосозиву истилоҳгузинӣ дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ бо ибора-истилоҳоти дорусозии забонҳои ғавқуззикр шарҳу тавзеҳ додани истилоҳоти душворфаҳми хориҷӣ мебошад: *энцефалит – илтиҳоби мағзи сар – d'encéphalite, головной мозг – мағзи сар – l'encéphal, ипекакуана – чормағзи қайовар – d'ipécas, ларингит – илтиҳоби ҳалқ – laryngite, пустырник – газнаи сагак – d'agripaume, линимент – марҳами моеъ –*

liniment, лекарственное средство – маводи доруворӣ – medicament [10, с. 20-209].

Фасли дуюми боби дуюми диссертатсияи «Усулҳои асосии истилоҳсозии дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» ном дорад.

Тибқи таҳлили фасли мазкур истилоҳоти дорусозии забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ бо ҳамон роҳи усулҳое, ки дар бештари забонҳои дунё маъмуланд, сохта мешаванд.

Бо дарназардошти ҳамин масъала усулҳои асосии истилоҳсозии дорусозиро дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ чунин гурӯҳбандӣ намудем:

1) Усули сарфӣ – сохтани истилоҳоти дорусозӣ бо пешванду пасвандҳо дар забони тоҷикӣ: *баркушодан (захмо), барҷӯшидан, баркашидан (вояи доруро), беқарор, беҳуш, бедору, бедаво, тезӣ, чарбӯӣ, гизоӣ, обӣ, ширӣ, дорӯӣ, давоӣ, варидӣ, туршак, испарак, гилофак, гармак, забонак, хоришак, чаканда, чаконанда, даманда, хушккунанда, гилофча, лулача, захмгоҳ, камаргоҳ, марҳамгоҳ, ширгун, сафедгун, загиргун, оҳоргун, зардгун [ФЗТ, с. 231-244].*

Дар забони фаронсавӣ: *desaltérante – ташиназишкан, désertique – биёбонӣ, désénervé – таскин бахшидан, apyrene – бедона, anormal – нодуруст, anormal – нуқсдор, atypique – ғайримуқаррарӣ, anthelminthique – зиддикирм, antiemetique – зиддиқайкунӣ, antipyrétique – насткунандаи ҳарорат, bicephale – дусара, bidente – дудандона, angiographie – ангиография (ташхиси рағҳои хунгард), angiogramme – ангиограмма (сабти ташхиси рағҳои хунгард), dystrophique – ҳалалёбии гизогирӣ, dystonie – ҳалалёбии фишор, incolore – беранг, incomplet – нокифоя [LPR, p. 122-156].*

2) Усули наҳвию сарфӣ: *шамшергиёҳ – samshergiyah, серчарбу – sersharbu, таскинбахи – taskinbakhsh, хокадору – hkakadoru, буттамева – buttameva, ҳамешабахор – hameshabahar, дамба – damoba, офтобнараст – aftarparst, бугдармонӣ – burdarmoni, гиёҳдору – giyahdoru, шаробдору – sharabdoru, сӯзандору – suzandoru [ФФР].*

Дар забони фаронсавӣ: *chloroforme* = *chlor* + *forme*, *bromcamphora* = *brom* + *camphora* – бромкамфора, *monobromata* = *mono* + *brom* – монобром, *benzonaphtole* – бензонафтол, *millefeuille* – бўйимодарон (тысячалистник), *benzylpenicilline* = *benzyl* + *penicilline* – бензилпеницилин, *benzodiazepine* = *benzo* + *diazepin* – бензодиазепин [LPR].

Усули наҳвию сарфӣ дар истилоҳсозӣ усули маъмулӣ ҳисобида мешавад.

3) Усули луғавию наҳвии сохтани истилоҳоти дорусозӣ яке аз усулҳое мебошад, ки дар истилоҳсозии дорусозӣ кам ба мушоҳида мерасад. Дар забони тоҷикӣ: *зиёҳи шифой* – *зиёҳишифой*, *зиёҳи дармонӣ* – *зиёҳдармонӣ*, *доруи маъданӣ* – *маъдандоруй*, *набототи шифой* – *набототишифой*, *буттаи мева* – *буттамева*, *оби ҷӯш* – *ҷӯшоба*, *дармони бугӣ* – *бугдармонӣ*, *доруи хока* – *хокадору* [ФФР, с. 23-204].

Дар забони фаронсавӣ: *herbe medicinale* – *зиёҳи шифобахш*, *infusion* – *дамоба*, *soin à la vapeur* – *бугдармонӣ*, *la poudre à soin* – *хокадармонӣ*, *buisson de tisane* – *нушоба*, *badiane en poudre* – *хокаи бодиён*, *aïl en poudre* – *хокаи сирниёз*, *orthie poudre* – *хокаи газна* [24, p. 115-267].

Фасли сеюми боби дуюми диссертатсия «Истилоҳоти содаи дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» ном дорад, ки дар сарчашмаҳои илмӣ дорусозӣ, фарҳангҳо ва луғатномаҳои ихтисосӣ хеле зиёд ба мушоҳида мерасанд: *воя* – *vaaya*, *сӯзан* – *suzan*, *бодом* – *bodam* [ФТЗТ, с. 116], *оҳор* – *ahar*, *ҷавҳар* – *javhar* [ФТЗТ, с. 22-31], *маҳлул* – *mahlul* [ФТЗТ, с. 233], *шибит* – *chibit* [ФТЗТ, с. 31], *қатра* – *qatra* [ФТЗТ, с. 75], *ангат* – *angat* [ФТЗТ, с. 64], *алаф* – *alaf* [ФТЗТ, с. 53], *загир* – *zagir* [ФТЗТ, с. 302], *реша* – *recha* [ФТЗТ, с. 163].

Аз таҳлили мисолҳои дар зер овардашуда маълум мегардад, ки аз истилоҳоти содаи дорусозии забони фаронсавӣ қисми камашон баромади фаронсавӣ дошта, аксаран аз забони лотинӣ гирифта шудаанд: *valeriane* – *нардсунбул* (аз лотинии «*Valeriana*») [DFL, с. 230], *goutte* – *қатрадору* (аз лотинии «*gutta*») [DFL, с. 148], *capsule* – *ғилофадору* (аз лотинии «*capsula*») [DFL, с. 103], *ortie* – *газана* (аз лотинии «*Urtica*») [DFL, с. 228], *leonure* –

газнаи сагак (аз лотинии «*Leonurus*») [DFL, с. 144], *самомилле* – *бобуна* (аз лотинии «*Chamomilla*») [DFL, с. 122], *thym* – *сесанбар* (аз лотинии «*Thymus*») [DFL, с. 188], *violette* – *бунафша* (аз лотинии «*Viola*») [DFL, с. 226], *rosier* – *настаран* (аз лотинии «*Rosa*») [DFL, с. 187].

Дар фасли чоруми боби дуюми диссертатсия истилоҳоти сохтаи дорусозӣ дар забони тоҷикӣ ва фаронсавӣ таҳлилу баррасӣ гардидааст. Истилоҳоти сохтае, ки бо ёрии пешванду пасвандҳо сохта шудаанд: *туршак* – *turshak*, *расида* – *rasida*, *нашвӣ* – *nashvi* [ФТЗТ, с.122], *донагӣ* – *danagi* [ФТЗТ, с.63], *хамира* – *hkamira* [ФТЗТ, с. 462], *чарбӣ* – *šarbi* [ФТЗТ, с. 536], *сагак* – *sagak* [ФТЗТ, с. 235], *луобча* – *luobša* [ФТЗТ, с. 124], *сӯроҳча* – *surohša* [ФТЗТ, с. 256].

Дар забони фаронсавӣ низ истилоҳоти сохта аз калимаҳои решагии забони фаронсавӣ бо пасвандҳову пешвандҳо сохта шудаанд: *insipide* – *бетамъ* [LRM, с. 209], *apyrene* – *бедона* [LRM, с. 109], *phyloide* – *баргшакл* [LRM, с. 409], *diuretique* – *нешоброн* [LRM, с. 189], *rafraichissant* – *салқинкунанда* [LRM, с. 609], *anthelminithique* – *зиддикурм* [LRM, с. 76], *antiemetique* – *зиддиқайқунӣ* [LRM, с. 75], *spherique* – *куррашакл* [LRM, с. 489], *purgatif* – *шикамрон* [LRM, с. 411], *dedoublement* – *дукарата* [LRM, с. 178], *violette* – *бунафша* [LRM, с. 690], *ivette* – *зағоза* [LRM, с. 584].

Фасли панҷуми боби дуюми диссертатсия «Истилоҳоти мураккаби дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» ном дорад. Дар ин фасл истилоҳоти мураккаб ба гурӯҳҳо ҷудо шудаанд.

Истилоҳоти мураккабе, ки танҳо аз ҷузъҳои тоҷикӣ таркиб ёфтаанд: *серчарбу* – *beaucoup de graisse*, *маскинбахи* – *apaisant*, *шоҳраг* – *aorte*, *хокадору* – *poudre*, *буттамева* – *la baie*, *обназ* – *l'infusion*, *офтобнараст* – *le tournesol*, *чойкаҳак* – *le millepertuis*, *зиёҳдору* – *plante medicinale*, *зиёҳоба* – *l'eau medicinale*, *ҷуворимакка* – *le mais*, *чормағз* – *la noix* [ФФР, с. 30-380].

Истилоҳоте, ки танҳо аз ҷузъҳои арабӣ сохта шудаанд: *ақилулғизо* – *aqilulgiza* [ФФР, с. 141], *аксарудава* – *aksarudava* [ФФР, с. 143], *маризудава* – *marizudava* [ФФР, с. 311], *маразулхайвон* – *marazylhayvan* [ФФР, с. 318],

наботушишифо–nabatuschifa [ФФР, с. 378], таъсирудаво – tasirudava [ФФР, с. 612].

Дар забони фаронсавӣ истилоҳоти зер ҳамчун истилоҳоти мураккаб ворид шудаанд: *pharmacopee [LPR, p. 1657], pharmacognosie [LPR, p. 1637], Pharmacotherapie [LPR, p. 1657], Pharmacochimie [LPR, p. 1657], Pharmacologie [LPR, p. 1657].*

Истилоҳоти мураккаби дорусозие, ки аз чузъҳои мухталифи латиниву фаронсавӣ, юнонию фаронсавӣ ва латинӣ – юнонӣ – фаронсавӣ сохташуда, дар забони фаронсавӣ фаровон истифода мешаванд, инҳоянд: *melanocarpe – мевасиёҳ [LPR, с. 233], quadrifolie – чорбарга [LPR, с. 102], triflore – сегула [LPR, с. 89], triphylle – себарга [LPR, с. 92], multicolore – гуногунранг [LPR, с. 98], vesiculiforme – ҳубобшакл [LPR, с. 302], contrepoisson – подзаҳр [LPR, с. 186], febrifuge – зиддивараҷа [LPR, с. 348], oblongiphille – дарозбарг [LPR, с. 88], hemicarp – ниммева [LPR, с. 233], pathogene – бемориофар [LPR, с. 298], multiflore – сергул [LPR, с. 244], polycarpique – сермева [LPR, с. 221], oligocarpe – камҳосил [LPR, с. 197], macrophyllle – баргкалон [LPR, с. 240], chou – fleur – гулкарам [LPR, с. 112], millepertuis – чойкаҳак [LPR, с. 238].*

Дар фасли шашуми боби дуюми диссертатсия ибора-истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ таҳлилу баррасӣ гардидааст.

Дар сохтани ибора-истилоҳоти дорусозӣ, ки яке аз роҳу усулҳои асосии истилоҳсозӣ ба шумор меравад, чузъҳои гуногун иштирок кардаанд.

Ин усули истилоҳсозӣ ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони фаронсавӣ ба мушоҳида мерасад.

а) ибора-истилоҳоти дорусозӣ бо чузъҳои тоҷикӣ: *найи нарм – roseau boux [ДМ, с. 7; LPR.], гули настанан – la fleur d'eglantier [ДМ, с. 8; LPR.], растании гулдор – la plante florissante [ДМ, с. 8; LPR.], равғани молиданӣ – huile de graissage [ДМ, с. 19; LPR.], оҳаки обноҳӯрда – chaux vive [ДМ, с. 203; LPR.], оби испарғам – sirop de basilic [ДМ, с. 164; LPR.], оби бобуна – le sirop de marguerite [ДМ, с. 183; LPR.], оби ангур – le jey de raisin [ДМ, с. 221; LPR.].*

б) ибора-истилоҳоти дорусозӣ бо чузъҳои арабиву тоҷикӣ: *давои оромбахш* – *le médicament calmant* [ДМ, с. 38; LPR.], *амалиёти хунгузаронӣ* – *transfusion sanguine* [ДМ, с. 28; LPR.], *дами тунук* – *sang liquide* [ДМ, с. 14; LPR.], *қурси реза* – *berlingot* [ДМ, с. 19; LPR.], *марҳами оҳак* – *pansement de chaux* [ДМ, с.137; LPR.], *шароби бунафша* – *sirop de violette* [ДМ, с. 112; LPR], *усораи ангур* – *jeu de raisin* [ДМ, с. 161; LPR].

в) ибора-истилоҳоти дорусозӣ бо чузъҳои тоҷикиву арабӣ: *оби набот* – *pastille*, *шираи даво* – *sirop*, *марҳами моеъ* – *onguent liquide*, *таҳшини ғизо* – *lie de nourriture*, *марҳами даво* – *liniment*, *шири тақтир* – *lait distille* [ФФР, с. 113-311; LPR].

г) ибора-истилоҳоти дорусозӣ бо чузъҳои арабӣ–арабӣ: *маводи моеъ* – *produit liquide*, *маводи ағзия* – *produit d'alimentation*, *маводи адвия* – *les medicaments* [ФФР, с. 141-142; LPR].

Чунин усули истилоҳсозии дорусозӣ дар забони фаронсавӣ низ ба назар мерасад, ки мо онҳоро дар баробари истилоҳоти дорусозии тоҷикӣ зикр намудем. Дар ин усули истилоҳсозӣ дар забони фаронсавӣ унсурҳо ва ё чузъҳои латиниву юнонӣ дар муқоиса ба истилоҳоти сода ва мураккаб камтар ба мушоҳида мерасад: *chou marin* – *карами баҳрӣ* [24, с. 142], *potte de terre* – *картошка (себи заминӣ)* [24, с. 345], *bouton noir* – *шобезак (муғҷаи сиёҳ)* [24, с. 112], *muquet de mai* – *гули барфаки майӣ* [24, с. 312], *bouillon blanc* – *халанҷак (ҷӯшобаи сафед, ниёбаи сафед)* [24, с. 110], *en forme de noix* – *чормағзшакл* [24, с. 133], *poivrier noir* – *мурч (қаланфури сиёҳ)* [24, с. 377], *sous – arbrisseau* – *нимабутта* [24, с. 442], *raisin d'ours* – *халанҷак (ангури хирс)* [24, с. 516].

Тавре дар натиҷаи таҳлилу баррасиҳо маълум гардид, бахши зиёди луғатномаҳо ва сарчашмаву таълифоти тиббиро шумораи зиёди гиёҳҳову растаниҳои шифобахш, гӯшти ҳайвоноту ҷонварон ва хазандагон, обҳои маъданӣ, ҳама гуна афшурару шарбатҳои нӯшидани фаро гирифтаанд, ки ҳамаи онҳо дар қолаби истилоҳоти дорусозӣ бо забонҳои тоҷикӣ, арабӣ, юнонӣ, латинӣ ва фаронсавӣ баён шудаанд.

Дар фасли ҳафтум масоили гурӯҳбандии истилоҳоти маводи доруворӣ ва баъзе мушкилиҳо дар истилоҳсозии онҳо таҳлилу баррасӣ шудааст.

Дар ин фасл доир ба баъзе аз вазои мухталифи номгӯи доруҳо маълумот дода шудааст, ки ба тариқи зайл аст: маводи дорувории низоми узвҳои нафаскашӣ роҳҳои нафасро ба танзимдоранда: *кардиалин – kardialin, цитинон – citinone, бемигрил – bemigrile, кодеин – kodeine*; маводи доруворие, ки барои баланд бардоштани фишори артериявӣ истифода карда мешавад; маводи дорувории фишорпаस्तкунандаи нейротропӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ: *клофелин – klofeline, катapresон – katapreson, гемитон – gemiton, donezim – dopegit, андомет – andomet, пресинол-presinol*.

Дар баробари ҳамаи ин, дар истилоҳсозии дорусозӣ ва ҳам дар мавриди интиҳоби истилоҳот баъзе камбудиву норасоиҳо низ ҷой доранд.

Масалан, истилоҳи «*аптека*» [ФИХ, с.51], «*дорухона*» [ФТЗТ, с. 467; ФФР, с. 601], «*давохона*» [ФТЗТ, с. 368; ФРФ, с. 670] дар забони тоҷикӣ мавқеи истифодаи худро доранд, вале бештар дар тибби муосири тоҷикон аз истилоҳи «*дорухона*» истифода менамоянд. Дар забони тоҷикӣ дар баробари истилоҳи «*аптека*» муодили зиёде ба назар мерасад, вале истилоҳи «*дорухона*» имрӯз ҳамчун истилоҳи дорусозӣ мақоми истилоҳиро касб кардааст.

Ҳамин тариқ, қариб дар баъзе ҳолатҳо номгӯи истилоҳоти дорусозӣ бо каме нуқсон ва ё бо тарҷумаи нодуруст мавриди истифода қарор дода шудаанд, ки дар танзим ва ҳамоҳангсозии истилоҳоти дорусозӣ нофаҳмиҳо ба вучуд овардаанд.

Боби сеюми диссертатсия «Таҳлили маъноӣ ва таснифоти истилоҳоти дорусозӣ аз нигоҳи мансубияти забонӣ» ном дошта, фарогири ду фаслу ҳашт зерфасл мебошад.

Фасли якуми боби сеюми диссертатсия «Нақши луғатномаҳо дар ташаккули истилоҳоти дорусозӣ» ном дошта, нақши луғатномаҳоро дар соҳаи маҷмуи мухталифи истилоҳоти соҳавӣ дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ хуб арзёбӣ намудааст. Тибқи муқаррароти забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ,

истилоҳоти соҳаи дорусозӣ дар заминаи луғатномаву фарҳангномаҳои мухталифи классикӣ аз нав эҳё гардида, ба танзим дароварда мешавад.

Фасли дуюми боби сеюми диссертатсия «Нақши истилоҳоти иқтибосии дорусозӣ дар ташаккули истилоҳоти дорусозии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» ном дошта, истилоҳоти иқтибосии забонҳои мухталифро мавриди омӯзиши амиқ қарор додааст.

Бо далели ин матлаб дар ин баҳши диссертатсия вижагиҳои истилоҳоти иқтибосии дорусозиро дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ таҳлил намуда, роҷеъ ба истилоҳоти иқтибосии дорусозии забонҳои арабӣ, ҳиндӣ, юнонӣ, лотинӣ, англисӣ, олмонӣ ва дигар забонҳо, ки дар луғатномаҳои дорусозӣ ҷамъовариву истифода шудаанд, иброи андеша намудем.

Зерфасли якум «Истилоҳоти дорусозии тоҷикӣ» ном дорад. Дар ин зерфасл нақши пешванду пасвандҳо дар истилоҳоти дорусозии тоҷикӣ бо мисолҳо таҳлилу баррасӣ гардидааст: *андархун (дар мавриди дору) [ФТ, с. 13], андарпешоб (дар мавриди маводи доруворӣ) [ФТ, с. 17], андармасона (дар мавриди дору) [ФТ, с. 16], бегиёҳ [ДМ, с. 18], бедаво [ДМ, с. 14], бедору [ДМ, с. 18], беҳиёр [ДМ, с. 22], бефилфил [ДМ, с. 33], позаҳр-подзаҳр [ДМ, с. 149; 2, с.127], омехта (омезиш ёфтани дору) [ДМ, с. 13], пухта (тайёр намудани доруҳо дар кӯраҳо) [ДМ, с. 48], гармкунанда (гарм кардани доруҳо пеш аз истифода) [ДМ, с. 44], хушккунанда (хушконидани доруву давоҳои таҳияшуда) [ФТ, с. 441], давогар [ДМ, с.31.], доругар [ФТ, с. 331], марҳамгар [ФТ, с. 441], тадбиргар [ФТ, с. 301], давогоҳ [ДМ, с. 33], марҳамгоҳ [ДМ, с. 41], сабзиш (пухта расидани растаниҳо ва гиёҳҳои доруворӣ) [ДМ, с. 48], омезиш (омехтани якчанд маводи доруворӣ) [ФТ, с. 402], озмоиш (озмудани маҳлул ва хокаҳои дорӯй) [ФТ, с. 404].*

Зерфасли дуюм «Истилоҳоти дорусозии лотинӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» унвон дошта, мавқеи истилоҳоти лотиниро дар истилоҳозии дорусозӣ дақиқу равшан намудааст.

Истилоҳоти дорусозии лотинӣ қисмати бузургтарини истилоҳоти тиббиро фаро гирифта, номгӯи доруҳо, маводи доруворӣ, номи гиёҳу растаниҳои

шифобахш, маъданҳову равғанҳои молидани ва қисматҳои илми тиббу табобат дар асоси роҳу усулҳои лотинӣ сохта шудаанд, ки бо роҳи мустақим ба забони фаронсавӣ дохил шудаанд: *испанд* – *harmale* (аз лотини «*Peganum harmala*») [DFL, с. 193], *бемориофар* – *pathogene* (аз лотини «*pathogenus*») [DFL, с. 304], *сергул* – *multiflore* (аз лотини «*multiflorus*») [DFL, с. 256], *пудина* – *menthe* (аз лотини «*Mentha*») [DFL, с. 221], *тахач* – *absinte* (аз лотини «*Artemisia absinthium*») [DFL, с. 124], *арғувонӣ* – *purpure* (аз лотини «*purpureus*») [DFL, с. 312], *газнаи сагак* – *leonure* (аз лотини «*Leonurus*») [DFL, с. 144], *гуногуннавъ* – *heterogene* (аз лотини «*heterogenus*») [DFL, с. 122], *бобуна* – *satomille* (аз лотини «*Chatomilla*») [DFL, с. 112], *хобовар* – *somnifere* (аз лотини «*somnifer*»), *санавбар* – *pin* (аз лотини «*Pinus*») [DFL, с. 213], *сияҳдона* – *carvi* (аз лотини «*Carum carvi*») [DFL, с. 143], *шибум* – *fenouil* (аз лотини «*Foeniculum*») [DFL, с. 186], *бунафша* – *violette* (аз лотини «*Viola*») [DFL, с. 226], *писта* – *pistachier* (аз лотини «*Pistacia*») [DFL, с. 122], *ҳайвон* – *animal* (аз лотини «*animalis*») [DFL, с. 47], *бодиён* – *anis* (аз лотини «*Anisum*») [DFL, с. 48], *шоҳраг* – *artère* (аз лотини «*arteria*») [DFL, с. 64].

Зерфасли сеюм «Истилоҳоти дорусозии арабӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» ном дошта, заминаҳои истилоҳоти арабиро дар соҳаи дорусозӣ таҳлилу баррасӣ менамояд.

Бояд ёдовар шуд, ки дар нахустсарчашмаҳои илмии тоҷикӣ ва ҳам дар луғатномаҳои соҳаи дорусозӣ, ки муаллифони фарҳангномаҳо ҷамъоварӣ намудаанд, шумораи истилоҳоти дорусозии арабии аз нигоҳи сохторӣ мухталиф хеле зиёд ба мушоҳида мерасад: *мисқол* – *mithcal* [ДМ, с.39], *музмин* – *chronique* [ДМ, с. 31], *адас* – *la lentille* [ДМ, с. 13], *аҷсом* – *le corps, organisme* [ДМ, с. 14], *анбар* – *l'ambre* [ДМ, с. 18], *ахло* – *le fumier, dechets* [ДМ, с. 13], *бавл* – *l'urine* [ДМ, с. 14], *марҳам* – *l'onguent* [КА, с. 271], *таҳлил* – *analyse* [ФТ, с. 132], *тақтир* – *distillation* [ФТ, с. 138], *усора* – *le jus* [ФТ, с. 142], *ҳазм* – *digestion* [ФТ, с. 401], *ҳалила* – *miroblan* (навъи дарахт) [ФТ, с. 408], *ғизо* – *la nourriture* [ФТ, с. 243], *шаробӣ* – *de vin* [ФТ, с. 393], *луобӣ* – *visqueux*,

glaireux [ФТ, с. 213], музминӣ – *chronique* [ФТ, с. 89], муолиҷавӣ – *medicinal* [ФТ, с. 89], хилтӣ – *mouillé* [ФТ, с. 234], таҳлилӣ – *analytique* [ФТ, с. 131], тақмурӣ – *distillé* [ФТ, с. 138], ғизоӣ – *nourritur* [ФТ, с. 244], давоъуссарамон – *remede contre le cancer* [ФТ, с. 311], давоъулқалб – *medicament pour le ceour* [ФТ, с. 231], давоъулкабид – *medicament pour le foie* [ФТ, с. 208], давоъулузла – *medicament pour les muscles* [ФТ, с. 208], давоулишараён – *medicament pour l'artere* [ФТ, с. 209], идроруладвия – *medicament diuretique* [ФТ, с. 302], амрозулдаво – *remede contre les maladies* [КА, с. 31] асабуладвия – *medicaments pour les nerfs* [ДМ, с. 32].

Аз забони арабӣ ба забони фаронсавӣ низ вожаҳои сершумор, аз он ҷумла истилоҳоти дорусозӣ, ворид гардидаанд, ки болотар аз онҳо ёдовар шудем. Ин ҷо зарур мешуморем, то аз як қисми онҳо ёдовар шавем: *alcool* — *нӯшобаи мадҳушкунанда*, аз вожаи арабии *al-kohl*, *alcoolique* – *спиртдор* аз калимаи арабии *alcool* ва пасванди фаронсавӣ *que*, *estragon* – *эстрагон* аз забони арабии *tarkhoun*, *café* – *қаҳва* аз вожаи арабии *qahwa*, *coton* – *пахта* аз калимаи арабии *qutun*, *orange* – *афлесун*, аз калимаи арабии *narandj*, *abricot* – *зардолу* дар забони каталонӣ *albercoc* ва аз калимаи арабии *al* – *barquq* гирифта шудааст.

Дар натиҷа маълум гардид, ки дар истилоҳоти дорусозии арабӣ пасвандҳои ҷамъи арабӣ, пасвандҳои тоҷикӣ, мувофиқати категорияҳои ҷинсияту сифату мавсуф риоя гардидааст.

Дар зерфасли чорум «Истилоҳоти дорусозии ҷунонӣ дар забони тоҷикӣ ва фаронсавӣ» мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Истилоҳоти дорусозии ҷунонӣ бо роҳу воситаҳои мухталиф ба забонҳои дигар ворид шудаанд. Истилоҳоти дорусозии ҷунонӣ дар ҳамаи забонҳои байналмилалӣ ба миқдори муайян ба мушоҳида мерасанд. Аз забони ҷунонӣ истилоҳоти дорусозӣ ва бахшҳои мухталифи он, аз ҷумла баъзе дорувориҳо, гиёҳҳо ва растаниҳои шифобахш, равғанҳо ва ҳамираҳои молидани ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд: *graphion* – *карободин*, *chalcketorion* – *қалқатор*, *kadris* – *қатрон*, *diaphragma* – *диёфрэгма*, *kostos* – *қуст*, *gangrena* – *қантариё*,

пенталгин – pentalgin, антипирин – antipyrin, гидроген – hydrogenes, литий – lithos, оксиген – oxygenes [9, с. 173].

Истилоҳоти дорусозии юнонӣ дар забони фаронсавӣ низ хеле зиёд ба мушоҳида мерасад: *haematogen – haematogenne – гематоген, hydrochlorid – hydrochloride – гидрохлорид, hexamidin – hexamidine – гексамидин, hypoxia – hypoxie – гипоксия (кам будани оксиген дар бофтаҳо), hyperglykaemia – hyperglykaemie – гипергликемия (баланд будани қанд дар хун), microchirurgia – microchirurge – микрохирургия, myocardit – myocardite – миокардит (илтиҳоби мушакҳои дил), toxicologia – toxicologi – токсикология (илм дар бораи маводҳои захрнок), toxicos – toxique – захрнок [9, с. 215 - 236].*

Дар зерфасли панҷум «Истилоҳоти дорусозии ҳиндӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Қобили зикр аст, ки воридшавии истилоҳоти дорусозии ҳиндӣ ба забони тоҷикӣ, ки ҳар ду аз як хонаводаанд, аз якчанд омил сарчашма гирифтааст. Яке аз омилҳои асосие, ки то ба имрӯз эътироф карда шудааст, аслу баромади ягона ва хусусиятҳои умумии ин забонҳо мебошад [2, с. 113–116].

Решаи таърихӣ, робитаҳои илмиву фарҳангӣ ва таъсири мутақобилаи ин гуна робитаҳо дар давраҳои муайяни таърихӣ яке аз омилҳои дигари он будааст [19, с. 22].

Истилоҳоти дорусозии ҳиндӣ бо роҳу воситаҳои гуногун ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд: истилоҳи «*кангар – kangar*» яке аз навъҳои растании шифобахш буда, дар тибби гузаштаву имрӯза мутадовил аст. Дар ин бора Абуалӣ ибни Сино низ дар осори тиббии худ ёдовар шуда, онро ҳамчун гиёҳи шифобахш ба қалам додааст [1, с.124-164].

Истилоҳоти «*банг – bang*» ҳамчун як гиёҳи давобахш; «*кофур – kafur*» моеи хушбӯи давобахш; «*мош – mosh*» як навъи гиёҳи доруворӣ; «*норгил – nargil*» як навъи растании шифобахш, ки дар сарчашмаҳои тиббӣ аз он бо номи «*ҷавзи ҳиндӣ*» низ ном бурдаанд, ба забони тоҷикӣ дохил шуда, баъзе аз онҳо то имрӯз қобили истифодаанд.

Ба забони фаронсавӣ низ истилоҳоти ҳиндӣ ворид шудаанд: «*dind–dind*», ки аз решаи бостонии «*danti – данти*» ба миён омадааст, ҳамчун буттаи давобахшанда дар соҳаи дорусозӣ корбаст мешавад. Ба ҳамин монанд истилоҳоти дорусозии ҳиндии *cumraj – sitraj, суккар – sukkar*, ки аз калимаи ҳиндии бостон «*sarkara*» ба миён омадааст, дар забони фаронсавӣ ба мушоҳида мерасад.

Дар зерфасли шашум «Истилоҳоти дорусозии англисӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» таҳлилу баррасӣ гардидааст.

Забони англисӣ низ ҳамчун забони байналмилалӣ дар рушду такомули забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ, алалхусус дар соҳаҳои истилоҳоти дорусозӣ таъсири бузурге расонидааст.

Дар истилоҳоти дорусозии тоҷикӣ ва фаронсавӣ гурӯҳи истилоҳоти иқтибосиеро аз забони англисӣ намуна овардан мумкин аст, ки имрӯз ҳам дар ин забонҳо ба таври васеъ дар сарчашмаҳои илмӣ истифода карда мешаванд. Дар забони илмии тоҷикии дорусозӣ: *inted – тавсия додан – inté, intensity – зудтаъсир – intensité, interection – таъсири муқобила – interjection, interchaenge – мубодилаи доруҳо – l'echange, interfere – омезиш – interferer*. Дар забони илмии фаронсавии дорусозӣ: *interrelation – мудохилаи доруҳо – interrelation, inversive – зудтаъсир – inversion, innowate – таърифи нав (табобат) – invention, insight – қобилияти дору – incight, apercu, install – барқарорӣ – installe*.

Зерфасли ҳафтум «Истилоҳоти дорусозии олмонӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» ном дорад.

Таърихи дорусозии Олмон нисбат ба дигар соҳаҳои тибб ва ҳам дар муқоиса бо коркарди маводи дорувории дигар кишварҳо тафовут дорад. Аз ин рӯ, таркибҳо, мафҳумҳои дорусозӣ ва истилоҳоти дорусозие, ки имрӯз дар забони олмонӣ истифода мешаванд, дар бештари забонҳои дунё, аз ҷумла дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ низ дида мешаванд: *analyse – муоина – analyse, medicament – маводи доруворӣ – medicament, injection – таъриқи маводи доруворӣ – injection, transplantation – интиқоли дору – transplantation, tinktur*

– *nūshoba* – *teinture*, *blutn* – *хун* – *sang*, *blutgruppe* – *гурӯҳи хун* – *groupe sanguin*, *blutbild* – *нишондоду хун* – *formule sanguine*, *roting* – *сурхшавӣ* – *rougeur*, *medizinish* – *муоинаи тиббӣи дору* – *verifier les medicaments*, *dosierung* – *воягузорӣ* – *dosage*, *pille* – *ҳаб* – *pilule*.

Истилоҳоти дорусозии олмонӣ, ки ба забони фаронсавӣ ворид шудаанд: *das dragee* – *драже* – *dragee*, *tantum verde* – *рафъкунандаи шамолхӯрдагӣ* – *tantum verdee*, *aspirin* – *маводи табнасткунанда* – *aspirine*, *supradyn* – *витами́н В 1* – *supradyn*, *wick* – *доруи зуком* – *wick*, *canesten* – *маводи зидди бемориҳои замбурузӣ дар пой* – *canesten*.

Дар зерфасли ҳаштум «Истилоҳоти дорусозии русӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст.

Воридшавии истилоҳоти дорусозии русӣ дар нимаи дувуми асри XVI оғоз шуд: *аир* – *шамшергиёҳи ботлоқӣ*, *алтей* – *гули хайрӣ*, *белок* – *сафеда*, *белена* – *шоҳдона*, *болотный* – *ботлоқӣ*, *бояришник* – *дулона* [9, с. 231-244].

Истилоҳоти дорусозии русии зерин истилоҳоти лотинӣ ва юнионасле мебошанд, ки дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ истифода мешаванд: *алоэ* – *алоэ* – *aloes* [9, с. 231], *ампула* – *ампула* – *ampoule* [9, с. 46], *аралия* – *аралия* – *aralia* [9, с. 18], *бронхит* – *бронхит* – *bronchite* [9, с. 16], *вакцина* – *ваксина*, *эмдору* – *vaccine* [9, с. 244], *глюкоза* – *глюкоза* – *glucose* [9, с. 235], *дифтерия* – *дифтерия* – *diphtherie* [9, с. 239], *дихлотиазид* – *дихлотиазид* – *dichlorothiazide* [9, с. 238], *глюконат* – *глюконат* – *gluconate* [9, с. 218], *желатин* – *желатин* – *gelatin* [9, с. 235], *какао* – *какао* – *cacao* [9, с. 232], *лейкоцит* – *лейкотсит* – *leucocyte* [9, с. 267].

Дар забони фаронсавӣ истилоҳоти забони русӣ, аз он ҷумла дорусозӣ, хеле кам ба мушоҳида мерасанд: *bistro* – *бистро*, *morse* – *морж*, *toundra* – *тундра*, *mazut* – *мазут*, *kolkhoze* – *колхоз*, *sovkhoze* – *совхоз*, *borchtch* – *борш*, *kvasse* – *квас*, *rouble* – *рубл*, *perestroika* – *бозсозӣ*, *glasnost* – *ошкорбаёнӣ* [22].

Ҳамин тариқ, баъзе аз истилоҳоте, ки аз забони русӣ ба забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ дохил шудаанд, баромади лотиниву юнонӣ дошта, дар соҳаи дорусозӣ васеъ истифода мешаванд.

ХУЛОСА

Ҳангоми омӯзиш ва таҳлилу баррасии низоми истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар заминаи луғатномаҳову фарҳангномаҳои тиббии дорусозӣ ва сарчашмаҳои тиббӣ ба чунин натиҷаҳо расидем:

1. Пас аз таҳлилу баррасии омӯзиши назарияҳои навини истилоҳ ва истилоҳшиносӣ муайян гардид, ки ба ғайр аз фикру андешаҳое, ки дар мавзуи мазкур то солҳои охир иброз шудаанд, ягон назарияи навине дар шинохти истилоҳоти дорусозии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ ба мушоҳида намерасад [1-М; 4-М].

2. Таърихи ташаккули истилоҳоти дорусозӣ ва дар маҷмӯъ батанзимдарории истилоҳотро олимону муҳаққиқон ба охири асрҳои XIX иртибот медоданд, вале дар натиҷаи пажӯҳишҳо дақиқу равшан карда шуд, ки таърихи пайдоиши истилоҳоти тиббӣ, алаҳусус истилоҳоти дорушиносӣ, ҳазорсолаҳоро дар бар гирифта, сарчашмаҳои он то ба давраи пайдоиши дини ислом рафта мерасад [1-М; 2-М].

3. Дар натиҷаи таҳлил ва омӯзиши заминаҳо ва марҳилаҳои ташаккули истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ маълум карда шуд, ки ташаккули истилоҳот аз замони воридшавии дини мубини ислом то замони Истиқлол марҳилаҳои муайяни таҳаввулотро паси сар намуда, батанзимдарории онҳо то замони мо идома дорад. Забони фаронсавӣ низ бо забонҳои латиниву юнонӣ то ҳаде робитае доштааст, ба ҳамин хотир батанзимдарории ташаккули истилоҳот дар забони фаронсавӣ ба асрҳои миёна рост меояд [1-М; 3-М].

4. Ошкор гардид, ки ҳам забони тоҷикӣ (дар асоси осори тиббӣ ва луғатномаҳои қадим) ва ҳам забони фаронсавӣ (дар асоси сарчашмаҳои тиббии забони латинӣ, ки асоси забони фаронсавиро ташкил медиҳад ва аз он ибтидо гирифтааст) барои ба вучуд овардани низоми истилоҳоти дорусозӣ аз ин луғатномаҳову сарчашмаҳои тиббӣ, ки нақши муҳим доранд, моҳирона истифода намудаанд [2-М; 7-М].

5. Дақику равшан карда шуд, ки дар ташаккул ва таҳаввули истилоҳоти дорусозӣ дар забони тоҷикӣ дар баробари забонҳои форсии миёна калимаву истилоҳоти бегона низ нақши муҳим доранд, ки мо дар зерфаслҳои марбут ба ин мавзӯ равшанӣ андохтаем.

Дар ташаккули истилоҳоти дорусозии забони фаронсавӣ нақши забони лотинӣ хеле муҳим аст [1-М; 4-М].

6. Муайян гардид, ки ҳарчанд шумораи зиёди истилоҳоти дорусозиро истилоҳоти иқтибосии дигар забонҳо ташкил медиҳанд, вале истилоҳоти иқтибосии арабӣ низ дар ин ҷода саҳми назаррас дошта, чунин истилоҳот дар натиҷаи ба вуҷуд омадани аввалин луғатномаҳои тиббии дорусозӣ дар ин соҳа ба миён омадааст.

Дар забони фаронсавӣ бошад, истилоҳоти иқтибосии забонҳои лотинӣ бештар нақши муҳим доранд [2-М].

7. Дақику равшан карда шуд, ки истилоҳоти дорусозии лотиние, ки дар давраҳои мухталифи ташаккули забони тоҷикӣ ва фаронсавӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд, то имрӯз то ҳадде заминаи асосии истилоҳоти дорусозии забонҳои тоҷикиву фаронсавиро ташкил медиҳанд, ки ба ин заминаҳои таърихӣ ин забонҳо мусоидат намудааст. Бинобар ин, аксари истилоҳоти дорусозии лотинӣ ин давра дар истилоҳозии тиббии дорусозӣ ҷойгоҳи хос дошта, шарҳу тавзеҳро талаб менамояд [6-М].

8. Таҳлилу баррасии истилоҳоти ҷунонӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ ба ҳубӣ нишон медиҳад, ки забонҳои тоҷикӣ (ба воситаи забони арабӣ) ва фаронсавӣ (тавассути забони лотинӣ) бо истифода намудани калима-истилоҳоти ҷунонӣ таркиби луғавӣ ва захираи луғоти истилоҳоти дорусозии худро бо ғанӣ сохта, барои ҳама гуна мафҳумҳои дақиқи дорушиносӣ аз ин забон илман истифода намудааст [2-М; 6-М].

9. Маводи луғатномаҳо ва фарҳангномаҳои дорушиносӣ ба он шаҳодат медиҳанд, ки забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ ба ғайр аз имконоти дохилизабонии худ аз ҳисоби истилоҳоти иқтибосии забонҳои ҷунонӣ, лотинӣ, арабӣ, англисӣ, олмонӣ ва русӣ низ фаровон истифода намудаанд [2-М; 7-М].

10. Маълум ва равшан гардид, ки омӯзиши истилоҳоти дорусозии лотинӣ ва юнонӣ дар замони муосир барои боз ҳам мустаҳкам намудани пояҳои забони адабӣ ва ҳам бою ғанӣ сохтани истилоҳоти умумитиббӣ мусоидат менамояд. Ба ин восита забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ низ мавқеи худро дар истилоҳозии дорусозӣ дар байни дигар забонҳои байналмилалӣ мустаҳкам намудаанд [4-М; 6-М].

11. Муқаррар карда шуд, ки дар ташаккули истилоҳоти дорусозии забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ осори тиббии тоҷикон, ки ба асрҳои миёна алоқамандӣ дорад ва ҳам осори тиббии фаронсавӣ, ки ба забони лотиниву юнонӣ ҳамбастагӣ дорад, нақши муҳим бозидааст. Ҳамчунин, луғатномаҳо ва фарҳангномаҳои таҳқиқшуда дар забонҳои муқоисашаванда доир ба баромади истилоҳоти дорушиносӣ аз рӯйи мансубияти забонӣ маводи пурарзиш дода метавонанд [1-М; 2-М].

12. Ошкор карда шуд, ки роҳу воситаҳои асосии истилоҳсозиву истилоҳгузинии соҳаи дорусозӣ, ки дар забони классикӣ ва луғатномаҳои тоҷикиву фаронсавӣ қобили истифода будаанд, то имрӯз аҳаммияти илмӣ ва амалии худро аз даст навода, баръакс, дар замони Истиқлол баҳри ташаккули забони тоҷикӣ ва фаронсавӣ аҳаммияти бештареро касб намудаанд.

Қисми зиёди истилоҳоте, ки муаллифони сарчашмаҳо ва луғатномаҳо сохтаанду истифода кардаанд, имрӯз ҳам аз нигоҳи сохториву маъноӣ ба забони адабии муосири тоҷикӣ ва фаронсавӣ мувофиқат мекунад [2-М].

13. Муайян гардид, ки пешванду пасвандҳо ҳамчун унсурҳои фаъоли истилоҳсоз дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ ба ҳисоб рафта, дар истилоҳозии сарфӣ нақши намоён доранд. Дар луғатномаву сарчашмаҳо усули наҳвӣ, наҳвиву сарфӣ, сарфӣ ва сарфиву наҳвӣ яке аз роҳу усулҳои истилоҳозии дорусозӣ таъкид гардида, меъёрҳои интиҳоби истилоҳозии дорусозӣ низ дар рисола ба таври васеъ таҳлилу баррасӣ шудааст [2-М; 5-М].

14. Муқаррар гардидааст, ки истилоҳоти дорусозӣ ва меъёрҳои интиҳоби истилоҳот дар луғатномаҳо ва фарҳангномаҳои тоҷикиву фаронсавӣ асоси истилоҳоти соҳаи дорусозиро дар забонҳои муқоисашаванда ташкил дода, як

бахши истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ дар заминаи фарҳангу адаби юнониён ба вучуд овардааст, ки то имрӯз аҳаммият ва мафҳуми истилоҳотии хешро аз даст надодаанд [2-М; 3-М].

15. Қобили таъкид аст, ки шумораи зиёди истилоҳоти соҳаи дорусозиро истилоҳоти иқтибосии лотинӣ, юнонӣ, фаронсавӣ, русӣ ва арабӣ ташкил медиҳанд. Ҳамчунин, муайян гардид, ки ташаккули истилоҳоти дорусозӣ ба маводи хоми доруворӣ ва сарчашмаҳои пайдоиши он, яъне гиёҳҳои шифобахш, растаниҳои давоӣ, равғанҳои растаниҳо, гӯшти ҳайвоноту парандагону ҳазандагон, маъданҳои шифобахш вобастагии қавӣ дорад [1-М: 6-М].

16. Таҳлилҳо нишон доданд, ки ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони фаронсавӣ то имрӯз дар истилоҳосозии дорусозӣ ва дар мавриди интиҳоби истилоҳот баъзе мушкilotу норасоиҳо ҷой доранд [4-М].

Ҳамин тариқ, истифода аз таҷриба ва истеъдоди баланди муаллифони дастурҳо ва луғатномаҳои тиббӣ, аз ҷумла соҳаи дорусозӣ, дар низоми истилоҳосозии дорусозӣ барои мутахассисони ин соҳа дар мавриди тарҷума, интиҳоби шакли нисбатан возеҳу равшани истилоҳоти дорусозӣ дар алоқа бо риояи қонуниятҳо ва усулҳои анъанавии истилоҳосозӣ дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ ва раҳиҳои он аз камбудиву нуқсонҳои ҷойдошта мақоми илмиву амалӣ дорад.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

1. Мафҳум ва муҳтавои асосии диссертатсия метавонад дар оянда барои омода намудани дастурҳои методӣ, барномаҳои таълимӣ, навиштани мақолаву рисолаҳои илмӣ роҷеъ ба мавзӯи таҳлили муқоисавии истилоҳоти соҳавӣ, луғатҳои муқоисавии истилоҳоти забонҳои мухталиф мусоидат намояд.

2. Омӯзиши амиқ ва натоиҷу хулосабарориҳои мавзӯи мавриди таҳқиқ дар омода намудани луғатномаву фарҳангномаҳои мухталифи соҳавӣ ва ҳам

дар бахши омода намудани луғатҳои дузабонаву сезабонаи тахассусӣ дар донишгоҳҳо ва омӯзишгоҳҳои тиббии дорусозӣ.

3. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар таҳлилу баррасии ҳамачонибаи ҷанбаҳои решашиносии истилоҳоти дорусозии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ, ҳамчунин дар омӯзиши сарчашмашиносии таърихӣ, роҳу восита ва ташаккулу таҳаввули истилоҳоти дорусозии забонҳои муқоисашаванда заминаи илмиву амалӣ шуда метавонад.

4. Истилоҳоти дорусозии дар асоси фарҳангномаву луғатномаҳои тиббӣ ҷамъоваришуда на танҳо захираи луғавии тиббии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавиро бою ғанӣ месозанд, балки дар ғановатмандсозии захираи луғавии истилоҳоти дорусозии байналмилалӣ низ мақоми хоссаи илмиву назариявӣ доранд.

5. Хулосаву натиҷагирӣҳои диссертатсия ҳангоми тадриси давраҳои махсуси истилоҳшиносӣ, решашиносии истилоҳоти тахассусӣ дар забонҳои тоҷикӣ, фаронсавӣ, арабӣ, юнонӣ, лотинӣ ва ҳиндӣ аз лиҳози забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ дар бахши забоншиносии забонҳои ғавқуззикр истифода шуда метавонад.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ:

1. Абуали ибни Сино. Осори мунтахаб. Ҷ. 1 [Матн] / Абуали ибни Сино. – Душанбе, 1980. – С. 124-164.
2. Барроу, Т. Санскрит [Текст] / Т. Барроу. – М.: Прогресс, 1976. – С. 113-116.
3. Назарзода, С. Забон ва истилоҳот (Андешаҳо дар атрофи забони тоҷикӣ ва ташаккули истилоҳот) [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2003. – 148 с.
4. Назарзода, С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2004. – 303 с.
5. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ (русӣ-тоҷикӣ-лотинӣ). Иборат аз чаҳор ҷилд. Ҷилд I (А–З) [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 479 с.

6. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ (русӣ-тоҷикӣ-лотинӣ). Иборат аз чаҳор ҷилд. Ҷилди II (И–М) [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: ЭСТ, 1982. – 463 с.
7. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ (русӣ-тоҷикӣ-лотинӣ). Иборат аз чаҳор ҷилд. Ҷилди III (Н–П) [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: ЭСТ, 1982. – 415 с.
8. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ (русӣ-тоҷикӣ-лотинӣ). Иборат аз чаҳор ҷилд. Ҷилди IV [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: ЭСТ, 1986. – 487 с.
9. Сафаров, О.И. Забони лотинӣ ва асосҳои истилоҳоти фарматсевтӣ [Матн] / О.И. Сафаров. – Душанбе, 2015. – 265 с.
10. Сафаров, О.И., Муродов, М.Ҷ. Луғати лотинӣ-русӣ-тоҷикии истилоҳоти клиникӣ, анатомӣ ва фарматсевтӣ [Матн] / О.И. Сафаров., М.Ҷ. Муродов. – Душанбе, 2016. – 256 с.
11. Словарь иностранных слов [Текст]. – М: Русский язык, 1989. – 624 с.
12. Султонов, М.Ҳ. Ташаккул ва тақомули истилоҳоти илмӣ форсӣ-тоҷикӣ [Матн] / М.Ҳ. Султонов. – Душанбе, 2008. – 334 с.
13. Тӯраҳасанов, Қ.Ш. Истилоҳоти пешобшиносӣ дар забони форсии тоҷикӣ [Матн] / Қ.Ш. Тӯраҳасанов. – Душанбе, 2000. – 187 с.
14. Тӯраҳасанов, Қ.Ш. Ташаккули истилоҳоти тиббии тоҷикӣ (дар асоси маводи нахустосори тиббӣ) [Матн] / Қ.Ш. Тӯраҳасанов. – Душанбе, 2022. – 397 с.
15. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 1 [Матн]. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 951 с.
16. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 2 [Матн]. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 949 с.
17. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 1 [Матн]. – Душанбе, 2008. – 950 с.
18. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 2 [Матн]. – Душанбе, 2008. – 945 с.
19. Хатеми, Н.З. Лексика персидского языка и пути её обогащения [Текст] / Н.З. Хатеми. – Баку, 1968. – С. 22.
20. Хаютин, А.Д. Термин, терминология, номенклатура (учебное пособие) [Текст] / А.Д. Хаютин. – Самарканд, 1972. – 209 с.
21. Ҳаким Майсарӣ. Донишнома (баргардон ва тавзеҳоти А. Юсупов) / М. Ҳаким [Матн]. – Душанбе, 2009.

22. Чумаев, Т.Б. Персидские заимствования во французском языке: лексико-семантический и грамматический анализ [Текст] / Т.Б. Чумаев. – Душанбе: Ашуриён, 2022. – 199 с.
23. Delbecque, N. Linguistique cognitive. Comprendre comment fonctionne le langage [Text] / Préface de Jean-Rémi Lapaire. – Bruxelles: Champs linguistique de Boeck, 2006. – 324 p.
24. Fournier, P.V. Dictionnaire des plantes médicinales et vénéneuse de France [Text] / P.V. Fournier. – Paris: Presses de la Cité. – 2016 – 786p.
25. Guiraud, P. Les mots étrangers [Text] / P. Guiraud. – Paris: PUF, 1965. – 123 p.
26. Jehan Thierry. Dictionnaire français– latin [Text] / Thierry, Jehan. – Paris, 1564.
27. Le petit Robert: Dictionnaire de la langue française [Text]. – Paris XI, 1992.
28. Le Robert Micropoche : Dictionnaire de la langue française. T. XIII [Text]. – Paris, 1988.
29. Muhammad Reza Parsa– yar. Dictionnaire français persan [Text] / Réza Parsa– yar Muhammad. – Тéhéran: Farhang Moaser, 2006. – 975 p.

РӮЙХАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи

Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- [1-М]. Сафаров, О.И. Ташаккули низоми истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ [Матн] / О.И. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – № 2. – С. 75-81.
- [2-М]. Сафаров, О.И., Тӯраҳасанов, Қ.Ш. Нақши луғатномаҳо дар ташаккули истилоҳоти дорусозӣ [Матн] / О.И. Сафаров, Қ.Ш. Тӯраҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – № 7. – С. 16-21.

- [3-М]. Сафаров, О.И. Меъёрҳои батанзимдарории истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ [Матн] / О.И. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – № 8. – С. 49-53.
- [4-М]. Сафаров, О.И. Баъзе мушкилот дар истилоҳоти дорусозӣ [Матн] / О.И. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2025. – № 1. – С. 87-91.
- [5-М]. Сафарзода, О.И., Тӯраҳасанов, Қ.Ш. Меъёрҳои интиҳоби истилоҳозии дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ [Матн] / О.И. Сафарзода, Қ.Ш. Тӯраҳасанов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2025. – № 1 (57). – С. 134-140.

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

- [6-М]. Сафаров, О.И. Дараҷаи омӯзиши истилоҳоти дорусозӣ дар илми забоншиносии тоҷик [Матн] / О.И. Сафаров // Маводи конференсияи илмӣ назариявии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Истилоҳоти хориҷӣ дар соҳаи сайёҳӣ ва туризм» (Душанбе: ДМТ, 23.05.2020). – Душанбе, 2020. – С. 92-96.
- [7-М]. Сафаров, О.И. Ҷойгоҳи забони латинӣ дар истилоҳоти тиббӣ [Матн] / О.И. Сафаров // Маводи конференсияи илмӣ назариявии донишгоҳӣ дар мавзӯи «Усулҳои муосири таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таълимоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе: ДМТ, 12.05.2023). – Душанбе, 2023. – С. 21-24.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УКД: 809.155.0.+804.0:615 (81.2 Тадж+81.2 франц: 51)

САФАРЗОДА ОДИНАМУХАММАД ИСЛОМ

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ
ТЕРМИНОВ
В ТАДЖИКСКОМ И ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКАХ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук по
специальности 10.02.20 – Сравнительно-историческое, типологическое и
сопоставительное языкознание

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертация выполнена на кафедре иностранных языков факультета языков Азии и Европы Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Турахасанов Кодиркул Шодикулович** – доктор филологических наук, профессор кафедры таджикского языка и методики преподавания таджикского языка и литературы Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Турсунов Фаёзджон Мелибоевич** – доктор филологических наук, профессор кафедры сравнительной лингвистики и теории перевода Международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода;

Азизова Мастона Хамидовна – кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Ведущая организация: **Государственное образовательное учреждение «Бохтарский государственный университет имени Носири Хусрава».**

Защита диссертации состоится «26» июня 2025 года, в 13:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-021 при Таджикском национальном университете (адрес: город Душанбе, Буни Хисорак, учебный корпус № 10, зал учёного совета факультета филологии, e-mail: firdavs_79@mail.ru; Тел.: (+992) 93-526-62-95).

С содержанием диссертации можно ознакомиться в центральной библиотеке Таджикского национального университета (734025, город Душанбе, проспект Рудаки, 17) и на сайте www.tnu.tj.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2025 года.

**Учёный секретарь
диссертационного совета,
кандидат филологических наук**

Мирзоёров Ф.Н

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

ДМ – «Данишнаме» Майсары

КА – Китаб-ул-абния ан ҳакаиқ-ул-адвия

КС – Китаб-ус-сайдана фит-тиб

лат – латинский

ЛРТС – Латинско-русско-таджикский словарь

СИТ – Словарь иностранных терминов

СТЯ – Словарь таджикского языка

ТСТЯ – Толковый словарь таджикского языка

ПРС – Персидско-русский словарь

РПС – Русско-персидский словарь

МС – Медицинский словарь

ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка

ХМ – Хидаят-ул-мутааллимин-фит-тиб

LPR – Le petit Robert: Dictionnaire de la langue française

LRDJ – Le Robert des jeunes: Dictionnaire de la langue française

LRM – Le Robert Micropoche: Dictionnaire de la langue française

DFP – Dictionnaire français-persan

DFL – Dictionnaire français– latin

LME – Les mots étrangers

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Анализ и изучение терминологии в контексте медицинских терминов, особенно, в области фармацевтики, помогает не только выявить роль и место фармацевтических терминов, но и определить источники их возникновения, способы и методы создания терминов в этой области, критерии отбора фармацевтических терминов, а также предоставляют широкие возможности на этапах формирования терминов в таджикском и французском языках. Помимо этого, имеет научное и практическое значение в восстановлении и раскрытии происхождения фармацевтических терминов с точки зрения языковой принадлежности и интернационального заимствования в сопоставляемых языках.

Изучение фармацевтических терминов на основе научных источников и различных фармацевтических словарей в зависимости от семантических, структурных, лингвистических и этимологических особенностей свидетельствует о важности и своевременности исследования данной темы.

В диссертации также уделяется особое внимание новым теориям терминологии, истории происхождения, тематической системе фармацевтических терминов, а также заимствованным терминам с арабского, греческого, латинского, английского, немецкого, русского и индийского языков в таджикский и французский языки.

На протяжении последних столетий вопросы терминологии являются одной из важных тем в таджикском, русском, европейском, иранском и афганском языкознании. Поэтому во всех сферах лингвистической науки вопросы терминологии, критерии терминообразования и выбора терминов находятся на первом плане. Учитывая вопросы этапов формирования терминов общей медицины, в нашем исследовании, с точки зрения научного и практического опыта, первостепенное значение имеют фармацевтические термины в разноструктурных языках.

Изучение этапов формирования фармацевтических терминов, обработки, исследования и новых современных методов систематизации фармацевтических терминов может способствовать развитию литературного языка сопоставляемых языков.

Несмотря на то, что в таджикском и французском языкознании тема терминов, в том числе общемедицинской терминологии не раз рассматривалась, обстоятельного изучения фармацевтической терминологии в виде отдельной диссертации в рамках сравнительного языкознания не проводилось, что как раз и доказывает актуальность исследования.

Степень изученности темы. Данная тема рассматривается в научно-исследовательских работах таких таджикских ученых-лингвистов, как М. Шакури [1991, 1994], М.Н. Косимова [2003, 2007], С. Сулаймонов [1999], С. Назарзода [2001, 2003, 2004], М.Х. Султон [2001, 2003, 2005, 2006], А. Байзоев [1992], Р. Гаффоров [1991], А. Турсунов [1967], Қ.Ш. Турахасанов [2000, 2022], А. Юсупов [2004], Ш. Хаитова [2010, 2013], П. Нуров [2006], Т.А. Назаров [2022, 2023] и другие.

Таджикские исследователи в своих научных работах излагают свои взгляды по различным вопросам терминологии и терминообразования, в том числе М. Шакури «Взгляд на эволюцию принципов таджикской терминологии» [1991] и «Термины и национальный язык» [1994], М.Н. Косимова «Краткая информация о древних таджикских лингвистических терминах» [2003] и «Древние таджикские термины (краткие сведения)» [2007], С. Сулаймонов «Развитие философской терминологии в таджикском языке» (на материалах «Донишнаме» Абу Али ибн Сины) [1997], и «Ибн Сино – культурно-лингвистический феномен эпохи Саманидов» [1999], С. Назарзода «Язык и термины» (Мнения вокруг таджикского языка и терминообразования) [2003] и «Развитие общественно-политических терминов таджикского языка в XX веке» [2004], М.Х. Султон «Научная терминология «Китаб-ут-Тафхим» Абу Райхана Беруни» [2003], «Язык и терминология трактата «Рагшиноси» Абу Али ибн Сино» [2005], А. Байзоев «Термины и словообразование в «Донишноме» Абу

Али ибн Сино» [2016], А. Юсупов «Медицинские термины «Хидаят-уль-мутааллимин фит-тибб» Ахавайни Бухорои» [2004], Ш. Хаитова «Интерпретация понятия «термин» в свете последних научных исследований» [2010] и «Некоторые теоретические вопросы терминоведения» [2010], К.Ш. Турахасанов «Урологические термины в таджикско-персидском языке» [2000] и «Формирование таджикских медицинских терминов (на основе первичных медицинских материалов)» [2022], Т.А. Назаров «Лексико-семантические и структурные особенности стоматологических терминов в сравнении таджикского и немецкого языков» [2022] и др.

Российские лингвистами также провели ценные исследования по изучению разных направлений термина, терминологии, понятия и значения термина, способов и методов создания термина, отличия термина от обычного слова, признаков термина и по превращению общеупотребительного слова в термин, например, Д.С. Лотте [1931, 1961, 1968, 1982], В.П. Даниленко [1971, 1977], В.М. Лейчик [1989, 2009], А.А. Реформатский [1959, 1967], Б.Н. Головин [1987], А.А. Суперанская [2012], В.В. Виноградов [1961], Г.О. Винокур [1939], Ю.Д. Дешериев [1983], С.Д. Шеллов [1998], А.Д. Хаютин [1972], Н.А. Слюсарева [1983], Е.Ф. Скороходько [1970], А.Я. Моисеев [1970], В.С. Кулебакин, Я.А. Климовицкий [1970], Н.З. Котелова [1970], А.С. Герд [1980], И.Н. Волкова [1984], Н.А. Баскаков [1961].

В своих работах они излагают свои обоснованные с научной точки зрения взгляды о различных аспектах терминов, о понятии термина, о термине – как математической и химической формуле, о термине как жаргоне, о терминах, относящихся к профессиям, о специальных терминах, относящихся к научно-техническим областям.

Следует также отметить, что, хотя существуют множество мнений, единого научного определения термина в лингвистике до сих пор не существует.

Вышеназванные учёные и лингвисты имеют различные мнения относительно термина, но отраслевые и однозначные понятия термина объединяют их взгляды.

Медицинским терминам посвящено небольшое количество исследований таджикских, иранских, афганских и российских исследователей: Ю. Нуралиев [1981], М.Х. Султон [2008], К.Ш. Турахасанов [2000, 2020], Ш. Хаитова [2010, 2011], А. Юсупов [2004], Т.А. Назаров [2022], Г.А. Абрамова [2003], А.К. Аренда [1958], С. Ковнер [1993], В.А. Лившиц, Л.П. Смирнова [1981], М.П. Мультановский [1967], Р. Содики [1991], Х. Одил [1991], Р. Ботини [1993], Х. Фаршедвард [1994], Р. Илхом [1991], М. Абдулвохид [1992], С. Рустоёр [1992], Х. Ноил [1991].

По вопросу терминов, теории терминологии и в частности фармацевтических терминов во французском языке и других соседствующих с ним языках мы столкнулись исследованиями, среди которых можно отметить: Г.А. Абрамова «Медицинская фармацевтическая лексика: основные свойства и тенденции развития» [2003], Р.Е. Березникова «Лингвистический анализ наименований лекарственных средств во французском языке» [1975], О.В. Величко «Французско-русские языковые контакты в медицинский научной терминологии» [2008], Д.И. Гончаров «Сравнительно-сопоставительный анализ медицинских терминов в области фармакологии в русском и английском языках» [2018], Н.И. Зуева, Т.Д. Барышникова «Латино-греческие образовательные элементы в международных фармацевтических терминах» [2004], П.В. Лопатин «Современная концепция лекарственной формы» [1997], М.Б. Мусохранова «Французский язык для медиков» [2008], А.П. Машковский «О терминах употребляемых для обозначения лекарственных средств» [1998], Н.Л. Носова «Особенности структурно-смысловой композиции текстов инструкций к лекарственным препаратам на примере французского языка» [2013].

Принимая во внимание вышеизложенное, необходимо подчеркнуть, что тема сравнительного анализа фармацевтической терминологии в таджикском и

французском языках является новой. По этой причине, в свете языковой самостоятельности изучения структурно-семантического анализа фармацевтических терминов в таджикском и французском языках является очень актуальным и важным.

Связь исследования с научными программами и темами. Различные темы и вопросы терминов и терминологии, которые были проанализированы и рассмотрены в диссертации, полностью соответствуют образовательным программам и тематике научных планов университета и неразрывно связаны между собой. Полученные научные результаты и выводы занимают особое место в составлении комплексных образовательных программ и совершенствовании планов научных исследований, а вопросы, рассмотренные в диссертации, будут способствовать совершенствованию преподавания таджикского и французского языков.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Основной целью нашего научного исследования является изучение фармацевтических терминов с точки зрения сравнительного анализа, рассмотрения их в таджикском и во французском языках на основе фармацевтических словарей и на этой основе выявление общих и отличительных черт фармацевтических терминов и лексики в таджикском и французском языках.

Задачи исследования. Достижение поставленной цели требует решения следующих конкретных задач:

- уточнить научное понятие «термин» и «терминология» в таджикском и французском языках на основе теоретических знаний;
- выяснить историю происхождения, формирования и развития фармацевтических терминов в сравниваемых языках;
- определить истоки и этапы формирования фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках;

- на основе изучения фармацевтических словарей определить их роль в образовании фармацевтических терминов;
- уточнение места фармацевтической терминологии в развитии фармацевтической терминологической системы таджикского и французского языков;
- выявить пути и методы терминообразования с новыми способами создания составленных и сложных фармацевтических терминов и словосочетаний в таджикском и французском языках;
- определение роли заимствованных терминов с латинского, арабского, греческого, английского, французского, индийского и русского языков в таджикский язык и из латинского, греческого, английского, немецкого языков во французский язык в системе фармацевтической терминологии.

Объект исследования. Объектом исследования является сравнительный анализ фармацевтических терминов в таджикском и французском языках, структура фармацевтических терминов и интерпретация международных заимствованных фармацевтических терминов.

Предметом исследования является фармацевтическая терминология, источниками которой являются русско-латинский, русско-французский, французско-латинский, французско-русский, русско-французско-английский, латино-русско-таджикский словари и латино-русско-таджикский словарь фармацевтических терминов. В ходе исследования было изучено 1500 фармацевтических терминов на таджикском языке и 1200 фармацевтических терминов на французском и других иностранных языках.

Теоретическую основу исследования составляют многочисленные уникальные научные труды таджикских, российских, иранских, афганских, французских исследователей, в том числе статьи и диссертации таджикских лингвистов М. Шакури, Гаффорова, А. Турсунова, М.Н. Косимовой, С. Сулаймонова, С. Назарзода, М.Х. Султон, А. Байзоева, К.Ш. Турахасанова, А. Юсупова, Ш. Хаитовой, П. Нурова, Т.А. Назарова; русских лингвистов Д.С. Лотте, В.П. Даниленко, В.М. Лейчика, А.А. Реформатского, Б.Н. Головина,

А.А. Суперанской, В.В. Виноградова, Г.О. Винокура, Ю.Д. Дешериева, С.Д. Шеллова, А.Д. Хаютина, Н.А. Слюсаревой; французских языковедов Г.А. Абрамовой, Р.Э. Березниковой, О.В. Величко, Д.Я. Гончарова, Н.Я. Барышниковой, Ф.Л. Косицкой, И.Э. Зайцевой, М.Б. Мусохрановой, А.П. Машковского, Н.Л. Носовой; иранских ученых Х. Адиль, Р. Содики, Р. Ботини, Х. Фаршедвард; афганских лингвистов Рахими Ильхам, Мир Абдулвахид, Саидалишо Рустоёр и Хусайни Нойил; французских лингвистов Гринаф, Китридж, Ж. Морел, Ж. Шевалийе, Р. Гиро и Ж. Лазар которые неразрывно связаны с нашим исследованием.

Методологические основы исследования. Диссертация составлена на традиционных методах и подходах, таких как сравнительный, сравнительно-исторический, структурно-семантический, этимологический и статистический методы.

Источники исследования. При написании диссертации использовались некоторые таджикские медицинские труды, словари, такие как «Латино-русско-таджикский словарь фармацевтических терминов», «Русско-латинский фармацевтический словарь», «Русско-французский фармацевтический словарь», «Словарь русско-англо-французских терминов», «Латино-русско-таджикский словарь медицинских терминов». Кроме того, в некоторых случаях для сравнения используются фармацевтические термины «Медицинского словаря» (русско-таджикско-латинский) М.Я. Расулова, «Персидско-русского словаря», «Русско-персидского словаря», источниками которых также являются медицинские труды на таджикском языке.

Научная новизна исследования. Тема фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках и ее различные аспекты впервые подробно изучаются с точки зрения семантики, структуры, истории происхождения, а также основы и этапы ее формирования, роль словарей в формировании фармацевтической терминологии, роль фармацевтической терминологии, заимствованной с латинского, арабского, греческого, французского, немецкого, русского на таджикский язык, роль фармацевтических терминов,

заимствованных с латинского, греческого, немецкого, английского и итальянского языков на французский язык, передовые методы терминологии и подбора терминов, а также критерии отбора фармацевтических терминов в анализируемых языках.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Исследование новых теорий терминов и терминологии в современном таджикском и французском языкознании рассмотрено на основе фармацевтических терминов в таджикском и французском языках;
2. Рассмотрена история возникновения фармацевтических терминов в изучаемых языках и доказаны типологические сходства и различия таджикского и французского языков;
3. Определён вклад фармацевтических словарей и энциклопедий и их роли в формировании таджикской и французской фармацевтической терминологии;
4. Определены современные методы создания терминов в области фармацевтики в таджикском и французском языках;
5. Определена роль фармацевтических терминов для создания научного медицинско-фармацевтического языка в таджикском и французском языках;
6. Определена роль фармацевтических терминов в обогащении лексического ресурса таджикских и французских медицинских терминов;
7. Конкретизированы основные приемы и критерии синонимии фармацевтических терминов в таджикском и французском языках;
8. Раскрыты некоторые недостатки при создании и отборе терминов согласно терминологической системе.

Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в том, что путем изучения новых теорий терминологии, истории возникновения фармацевтической терминологии, основ и этапов ее формирования, структурно-семантических особенностей фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках, выявлена роль фармацевтической

терминологии в разноструктурных языках на примере таджикского и французского языков. В ходе анализа и обзора международных справочных терминов было также определено их место в системе фармацевтических терминов и их языковая принадлежность.

Результаты диссертации, полученные в ходе углубленных исследований, могут быть использованы в качестве учебно-методических материалов для студентов медицинских вузов и фармацевтических факультетов. Также, полученная в ходе исследования фармацевтическая лексика и терминология может быть использована специалистами в данной области при составлении словарей, двуязычных таджикско-французских словарей, толкового словаря фармацевтических терминов, а также при проведении практических занятий по фармацевтическим специальностям в медицинских университетах, институтах и других колледжах.

Соответствие темы диссертации паспорту научной специальности.

Основное содержание данной диссертации соответствуют паспорту научной специальности 10.02.20 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании.

Личный вклад соискателя проявляется, прежде всего, в сборе рассматриваемых материалов, подготовке, разработке и публикации научных статей по теме исследования, разъяснении цели и задач исследования, анализе и рассмотрении основных вопросов темы исследования, а также сборе, обработке и систематизации научных источников.

Апробация результатов исследования.

Тема диссертации утверждена на заседании ученого совета факультета языков Азии и Европы Таджикского национального университета (протокол № 2 от 31.10.2023).

Основное содержание исследования представлено в виде научных докладов на ежегодных научно-теоретических конференциях профессорско-преподавательского состава Таджикского национального университета (2023-2025 гг.), научно-теоретической конференциях «Иностранные термины в сфере

туризма и путешествий» (Душанбе: ТНУ, 23.05.2020) и «Современные методы преподавания иностранных языков в учреждениях высшего профессионального образования Республики Таджикистан» (Душанбе: ТНУ, 12.05.2023).

Диссертация обсуждена и рекомендована к защите на совместном заседании кафедры иностранных языков, кафедры истории языка и типологии Таджикского национального университета (протокол № 7 от 1-го марта 2025 г.).

Публикация научных работ по теме диссертации. По теме диссертации автором опубликованы 7 научных статей, 5 из которых опубликованы в изданиях, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из списка сокращений, введения, трех глав, включающих 12 разделов и 8 подразделов, заключения и списка использованной литературы. Объем диссертации – 198 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во **введении** кратко изложены актуальность выбора темы, методологические основы и методы исследования, новизна исследования, основные цели и задачи научного исследования, анализ источников по теме диссертации, практическая и теоретическая значимости исследования, а также соответствие темы исследования паспорту научной специальности, личный вклад соискателя ученой степени в научное исследование, апробация и применение результатов диссертации и структура диссертации.

Первая глава диссертации «Теоретические основы фармацевтических терминов в таджикском и французском языках» состоит из трёх разделов.

Первый раздел первой главы называется «Изучение новых теорий современной терминов и терминологии», в котором представлены идеи ученых и исследователей о новых теориях лингвистики, терминов и терминологии. Как показывает анализ научных источников, тема терминов и

терминоведения является предельно важной в языкознании, которая привлекает внимание отечественных и зарубежных ученых и лингвистов.

Следует подчеркнуть, что направление терминологии и терминоведения в бывшем Советском Союзе сформировалась и развивалась в конце 20-х годов XX в. Таким образом, в начале XX века в отечественной лингвистике появились первые новые теории терминологии и критериев отбора отраслевых терминов. Русский лингвист А.Д. Хаютин, изучая научные труды зарубежных учёных Гриноу, Киттриджа, Жилбер Лазаря на тему терминологии и терминоведения, подчеркивает, что вышеупомянутые лингвисты анализируют и рассматривают важные вопросы терминов и терминологии в сравнении с математическими и математико-химическими формулами.

По их мнению, поскольку термины используются только для понимания и выражения точных понятий, их не следует включать в лексический состав языка.

Мнения исследователей данной области расходятся по рассматриваемому вопросу. Например, лингвисты Л. Ольшки, О. Эсперсен, Ф. Бруно, Дж. Вандрис и Л. Смит считают термин как семантический знак для отражения интеллектуальных аргументов или как разновидность жаргона [20].

Следует также подчеркнуть, что термин, как специализированное слово в определенной области науки, имеет определенное значение и содержание в однозначной и отчётливой форме. Термин, который приобрел научный статус в одной области, может потерять свое терминологическое значение в другой и использоваться как общеупотребительное слово в языке.

В начале 30-х годов теоретические и методологические основы терминологии и терминоведения в русском языкознании разрабатываются Д.С. Лотте и С.А. Чаплыгиным. Затем на основе развития и продвижения различных источников в области терминологии и терминоведения было проведено глубокое и всестороннее исследование этой части языка, в котором исследователи в области терминологии высказали свои мнения по различным теоретическим и практическим вопросам данной темы.

Таджикский лингвист С. Назарзода в результате анализа и обзора научных источников приходит к выводу, что в русском и других международных языках, где в качестве наименования «термин» употребляется слово «термин», и даёт следующее пояснение: «Слово «термин» происходит от латинского слова «terminus» – у древних римлян божество границ, под покровительством которого стояли пограничные камни и столбы и стелы, считавшиеся священными» [3, с. 20-41].

Как оказывается, мнения ученых относительно толкования и объяснения слова «термин» несколько расходятся.

Таджикский ученый М.Х. Султон в своих научных трудах отмечает различные взгляды ученых-лингвистов в области терминологии и приходит к следующему выводу: «Термин» – это слово или словосочетание, выражающее совершенно определенное понятие в области определенной науки, и в то же время он образует целостную, специфическую систему терминов с другими языковыми единицами, с которыми он связан [12, с. 12-24].

Исследователь К.Ш. Турахасанов в своих исследованиях о теоретических вопросах терминологии подчеркивает, что «термин», помимо особенностей, отмеченных специалистами в данной области, должна быть максимально точной, лаконичной и краткой [13; 14, с. 33-46].

Таким образом, исследователи в области терминологии, говоря о специфических признаках термина, подчеркивают его уникальность и отраслевую специфичность, как одно из главных условий. На наш взгляд, благозвучность термина также является важным условием.

Во втором разделе первой главы диссертации «История формирования фармацевтических терминов в таджикском и французском языках» подробно рассматриваются историко-научные вопросы терминологии.

Как показывают научные источники, углубленный анализ научной терминологии в фармацевтике начался еще в советское время. Как показывают научные и исторические источники по таджикскому языку, история

возникновения терминов в таджикском и французском языках насчитывает тысячи лет, начиная со средних веков. В этом отношении таджикский и французский языки имеют давнюю историю, обладают большим количеством специализированной лексики и огромным потенциалом терминов, а также способностью выражать ряд новых материальных и духовных концептов и значений.

Важно отметить, что способы использования фармацевтических терминов также различаются в зависимости от этих этапов и истории их происхождения. Это различие наблюдается и в содержании работ по биологии, которые постепенно формируют и развивают терминологию в этой области.

Таджикский учёный С. Назарзода историю возникновения и развития терминологии и терминоведения в таджикском языке с начала до второй половины XX века разделяет на четыре периода, которые тщательно проанализированы в его диссертации.

Первый период ознаменовался временем перевода и создания терминологии на этом языке. В соответствии с идеологией советской эпохи второй период ознаменовался периодом стандартизации терминов и отбора терминов (1933-1960). Третий период начался в начале 60-х годов и продолжался до принятия Закона «О таджикском языке». Четвертый период он назвал периодом возврата к традициям прошлого и применения опыта носителей языка [4, с. 120-147].

В результате анализа и просматривания научных источников становится очевидным, что таджикский язык, по сути, прошел длительные исторические этапы, а процесс формирования научной терминологии, в частности фармацевтической, на протяжении всех этих периодов не всегда был одинаковым и однообразным. Изучение и исследование национальных фармацевтических источников и словарей отчётливо показывает, что фармацевтическая терминология имела свой собственный уникальный подход с самого начала и до наших дней, и все последующие ученые и исследователи следовали этому. Фактически, терминология фармацевтической отрасли с

момента ее зарождения до советского периода, а затем в период независимости оказала положительное влияние на совершенствование и формирование современной терминологии.

Лингвисты разделяют историю формирования французского языка, начавшуюся в V веке н. э., на 4 этапа [23, с. 32–33]:

1. Галло-романский период, завершившийся в VIII веке, включал в себя два стиля – южнофранцузский и северофранцузский. До завоевания Римской империей на территории современной Франции (Галлии) проживало кельтское племя галлов. В результате завоевания Галлии Юлием Цезарем (II–I вв. до н.э.) в этот регион также проник латинский язык через солдат, торговцев и слуг Римской империи. За пять столетий вхождения Галлии в состав Римской империи язык коренных племен этой земли смешался с языком римлян, а именно с латинью, и в дальнейшем это стало причиной появления новых романских языков, в том числе французского.

2. Второй период называется старофранцузским (IX–XIII вв.), и именно в этот период произведения античной литературы, включая медицинские и фармацевтические труды, были переведены с латини на французский язык такими переводчиками, как Пьер Берусир, Николя Орезм, Жак Бушо и т.д.

3. Среднефранцузский период (XIV–XV вв.) – данный этап считается периодом формирования артиклей во французском языке, обогащения языкового фонда словами и терминами из различных областей, в том числе и фармацевтической.

4. Новофранцузский период (XVI–XIII вв.); северный диалект французского языка (Париж и его окрестности) вытесняет южный диалект и становится единственным литературным, деловым, терминологическим, документационным и дипломатическим языком. В 1539 году король Франциско I (1515–1547) подписал Закон Ордонанс Виллер-Кортеса (Ordonnance de Viller-Cortes), в котором провозглашалось, что все политические разбирательства должны вестись на французском языке [23, с. 35–43].

XIX век стал периодом полного формирования современного французского языка и систематизации терминологии, в том числе фармацевтической, а язык приобрел свой современный фонетический и грамматический строй.

Все эти периоды, в свою очередь, в той или иной степени сформировывали и развивали основы возникновения, различных методов терминологии и терминологического образования в фармацевтической отрасли на таджикском и французском языках.

Третий раздел первой главы диссертации носит название **«Основы и этапы формирования фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках»** и рассматривает основы существования фармацевтической терминологии на этапах формирования таджикского и французского языков.

Каждое историческое событие и обстоятельство влечет за собой политические и социальные изменения, которые влияют на жизнь общества. Октябрьская революция, считающаяся крупнейшим в политическом и социальном отношении историческим событием начала XX века, внесла коренные изменения в историю формирования таджикского языка.

Французский язык также имеет богатую культуру и историю, а термины из различных областей были введены во французский язык из всех языков мира.

Одним из основных факторов, способствовавших развитию, росту и формированию языка и его терминологии на этом этапе, было развитие школ, образования, науки и воспитания в период вновь образованных республик.

Другой основой возникновения терминов и терминологических идей в постсоветскую эпоху стал перевод научных материалов различных областей науки.

Важнейшим фактором, создавшим благоприятную основу для возникновения научного языка и терминологии медицины, несомненно, была ранняя врачебная практика таджиков.

Наши средневековые ученые, анализируя, изучая и используя медицинские записи своих предков, а также древние медицинские труды греков, китайцев и индийцев, привнесли свежие и передовые идеи в различные области медицины, особенно в область фармации и провели обширные исследования в этой области.

Другим фактором, заложившим большую основу для формирования и развития фармацевтической терминологии, стала мудрая и просветительская политика некоторых эмиров той эпохи.

В данном разделе наряду с теоретическими основами фармацевтической терминологии были обоснованы ее научные предпосылки и этапы.

Стоит отметить, что научно и наглядно продемонстрированы предпосылки и этапы формирования фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках.

С помощью сравнительно-исторического метода проанализированы и рассмотрены этапы формирования фармацевтической терминологии с точки зрения исследователей и сделаны выводы.

Вторая глава диссертации «**Структурный анализ фармацевтических терминов в таджикском и французском языках**» включает семь разделов.

В первом разделе второй главы диссертации анализируется вопрос соблюдения критериев отбора фармацевтической терминологии на таджикском и французском языках.

Учитывая мнения и идеи ученых, лингвистов и терминоведов, мы подчеркиваем, что одним из важных критериев, который должен быть реализован в данном вопросе, является использование терминов в классических произведениях таджикских и французских авторов: *адонис – испарак – l'adonis*, *алкогол – маишубот – alcool*, *алтей – гули хайрӣ – l'althea, guimauve*, *миндал – бодом – l'amande*, *анис – бодиён – d'anis*, *аорта – шохраг – l'aorte*, *капилляр – мӯйраг – le capillaire*, *уголь – ангишт – le charbon* [10, с. 19 – 197].

Комплекс фармацевтических терминов и в таджикском, и во французском языках, собранные в предыдущих словарях, отражает своеобразный духовный

источник. Кроме того, создание фармацевтических терминов должно основываться на суффиксах и префиксах, используемых таджикскими и французскими классиками: *головка – сарак – la tête, желч – талха – la bile, кора – нӯстлох – un cortex, мед – мис – de cuivre, наперстянка – панҷаналӣ – la digitale [10, с. 19 – 197].*

Другим критерием отбора терминов в таджикском и французском языках является толкование и разъяснение сложных для понимания иностранных терминов с помощью словосочетаний и фармацевтических терминов из вышеуказанных языков: *энцефалит – илтиҳоби мағзи сар (воспаление головного мозга) – d'encéphalite, головной мозг – мағзи сар – l'encéphal, ипекакуана – решаи қайовар (рвотный корень) – d'ipéacas, ларингит – илтиҳоби ҳалқ – laryngite, пустырник – газнаи сагак – d'agripaume, линимент – марҳами моеъ – liniment, лекарственное средство – маводи доруворӣ – médicament [10, с. 20 – 209].*

Второй раздел второй главы диссертации озаглавлен «Основные методы создания фармацевтических терминов в таджикском и французском языках».

Согласно анализу данного раздела, фармацевтическая терминология в таджикском и французском языках строится с использованием тех же методов и подходов, которые распространены в большинстве языков мира.

Принимая во внимание этот вопрос, мы сгруппировали основные способы фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках следующим образом:

1) Деривационный способ – образование фармацевтических терминов с помощью префиксов и суффиксов на таджикском языке: *баркушодан (захмуро) (вскрытие раны), барҷӯшидан (бурление), баркашидан (воия доруру) (взвешивание дозы), беқарор (беспокойный), беҳуш (безсознания), бедору (без лекарств), бедаво (неизлечимый), тезӣ (острый), чарбӯӣ (ожирение), гизой (съедобный), обӣ (водяной), ширӣ (молочный), дорӯӣ (лекарственный), давой (лечебный), варидӣ (венозный), туршак (кислый), испарак (живокость),*

зилофак (упаковка), забонак (язычок), хоришак (чесотка), чаканда (капли), чаконанда (капельница), даманда (волнующий), хушккунанда (иссушающий), зилофча (ампула), лулача (капсула), захмгоҳ (перевязочная), камаргоҳ (поясница, талия), марҳамгоҳ (процедурная), ширгун (молочный), сафедгун (белый), загиргун (оливковый), оҳоргун (крахмальный), зардгун (жёлтый) [СТЯ, с. 231-244].

Во французском языке: *desaltérante* – ташинагишикан (прохладительный), *désertique* – биёбонӣ (пустынный), *désénerver* – таскин бахшидан (успокаивать), *arugene* – бедона (без косточек), *anomal* – нодуруст (аномальный), *anormal* – нуқсдор (дефектный), *atypique* – зайримуқаррарӣ (необычный), *anthelminthique* – зиддикирм (антигельминтный), *antiemetique* – зиддиқайкунӣ (противорвотный), *antipyrétique* – насткунандаи ҳарорат (жаропонижающий), *bicéphale* – дусара (двуглавый), *bidente* – дудандона (двузубец), *angiographie* – ангиография (ангиография), *angiogramme* – ангиограмма (ангиограмма), *dystrophique* – халалёбии гизогирӣ (дистрофический), *dystonie* – халалёбии фишор (дистония), *incolore* – беранг (бесцветный), *incomplet* – нокифоя (недостаточный) [LPR, p. 122- 156].

2) Грамматико-семантический способ: *шамшергиёҳ (aur)* – *samshergiyah*, *серчарбу (жирный)* – *sersharbu*, *таскинбахш (седативный)* – *taskinbakhsh*, *хокадору (порошок)* – *hkakadoru*, *буттамева (ягода)* – *buttameva*, *ҳамешабахор (вечнозелёный)* – *hameshabahar*, *дамоба (отвар)* – *damoba*, *офтобнараст (подсолнечник)* – *aftabparst*, *буздармонӣ (ингаляция)* – *burdarmoni*, *гиёҳдору (лекарственная растения)* – *giyahdoru*, *шаробдору (настойка)* – *sharabdoru*, *сӯзандору (инъекция)* – *suzandoru* [ПРС].

Во французском языке: *chloroforme* = *chlor* + *forme*, *bromcamphora* = *brom* + *camphora* – бромкамфора, *monobromata* = *mono* + *brom* – монобром, *benzoparhtole* – бензонафтол, *millefeuille* – бўйимодарон (тысячелистник), *benzylpenicilline* = *benzyl* + *peniciline* – бензилпеницилин, *benzodiazepine* = *benzo* + *diazepin* – бензодиазепин [LPR].

Наиболее употребительным способом терминообразования является грамматически-семантический способ.

3) Лексико-грамматический способ формирования фармацевтической терминологии является одним из способов, который редко встречается в фармацевтической терминологии. На таджикском языке: *ғиёҳи шиғфой* – *ғиёҳшиғфой* (фитолечение), *ғиёҳи дармонӣ* – *ғиёҳдармонӣ* (фитотерапия), *доруи маъданӣ* – *маъдандоруй* (лечение минералами), *набототи шиғфой* – *набототшиғфой* (лечение травами), *буттаи мева* – *буттамева* (ягода), *оби ҷӯш* – *ҷӯшоба* (кипяток), *дармони бугӣ* – *бугдармонӣ* (обработка паром, ингаляция), *доруи хока* – *хокадору* (порошок) [ПРС, с. 23-204].

Во французском языке: *herbe medicinale* – *ғиёҳи шиғфобахи* (лекарственная растения), *infusion* – *дамоба* (настой), *soin à la vapeur* – *бугдармонӣ* (ингаляция), *la poudre à soin* – *хокадармонӣ* (лечение порошком), *buisson de tisane* – *нушоба* (отвар), *badiane en poudre* – *хокаи бодиён* (порошок укропа), *aïl en poudre* – *хокаи сирниёз* (чесночный порошок), *orthie poudre* – *хокаи газна* (порошок крапивы) [24, р. 115-267].

Третий раздел второй главы диссертации озаглавлен «Простые фармацевтические термины в таджикском и французском языках», которые широко распространены в научных источниках по фармацевтике, словарях и специализированных словарях: *воя* (доза) – *вауа*, *сӯзан* (иголка) – *сузан*, *бодом* (миндаль) – *bodam* [ТСТЯ, с. 116], *оҳор* (крахмал) – *аһар*, *ҷавҳар* (экстракт) – *javhar* [ТСТЯ, с. 22-31], *маҳлул* (раствор) – *mahlul* [ТСТЯ, с. 233], *шибит* (фенхель) – *chibit* [ТСТЯ, с. 31], *қатра* (капля) – *qatra* [ТСТЯ, с. 75], *ангат* (облепиха) – *angat* [ТСТЯ, с. 64], *алаф* (трава) – *alaf* [ТСТЯ, с. 53], *загир* (лён) – *zagir* [ТСТЯ, с. 302], *реша* (корень) – *rescha* [ТСТЯ, с. 163].

Анализ приведенных ниже примеров, термины, используемые во французском языке в медицинских целях, в основном имеют французское происхождение и в большинстве своем произошли от латинского: *valeriane* – *нардсунбул* (валериана) (от латинского «*Valeriana*») [DFL, с. 230], *goutte* – *қатрадору* (капли) (от латинского «*gutta*») [DFL, с. 148], *capsule* –

зилофадору (капсула) (от латинского «capsula») [DFL, с. 103], ortie – газана (крапива) (от латинского «Urtica») [DFL, с. 228], leonure – газнаи сагак (пустырник) (от латинского «Leonurus») [DFL, с. 144], camomille – бобуна (ромашка) (от латинского «Chamomilla») [DFL, с. 122], thym – сесанбар (тимьян) (от латинского «Thymus») [DFL, с. 188], violette – бунафша (фиалка) (от латинского «Viola») [DFL, с. 226], rosier – настаран (шиповник) (от латинского «Rosa») [DFL, с. 187].

В четвертом разделе второй главы диссертации анализируются и рассматриваются составные фармацевтические термины в таджикском и французском языках. Составные термины, созданные с помощью префиксов и суффиксов: *туршак (кислячка) – turshak, расида (зрелый, поспевший) – rasida, нашви (проросший) – nashvi [ТСТЯ, с.122], донаги (штучный) – danagi [ТСТЯ, с.63], хамира (наста) – hkamira [ТСТЯ, с. 462], чарби (жирный) – šarbi [ТСТЯ, с. 536], сагак (ягода) – sagak [ТСТЯ, с. 235], любча (слизь, слюна) – luobša [ТСТЯ, с. 124], суроҳча (отверстие) – surohša [ТСТЯ, с. 256].*

Во французском языке также существуют термины, созданные на основе французских исконных слов с помощью суффиксов и префиксов: *insipide – бетамъ (безвкусный) [LRM, с. 209], apyrene – бедона (без косточек) [LRM, с. 109], phyloide – баргшакл (листовидный) [LRM, с. 409], diuretique – нешоброн (диуретический) [LRM, с. 189], rafraichissant – салқинкунанда (освежающий) [LRM, с. 609], anthelminithique – зиддикирм (антигельминтный) [LRM, с. 76], antiemetique – зиддиқайкунӣ (противорвотный) [LRM, с. 75], spherique – куррашакл (шаровидный) [LRM, с. 489], purgatif – шикамрон (слабительное) [LRM, с. 411], dedoublement – дукарата (двукратный) [LRM, с. 178], violette – бунафша (фиалка) [LRM, с. 690], ivette – загоза (хвойник, эфедра) [LRM, с. 584].*

Пятый раздел второй главы диссертации озаглавлен «Сложные фармацевтические термины в таджикском и французском языках». В этом разделе сложные термины разделены на группы.

Сложные термины, состоящие только из таджикских компонентов:

серчарбу (много жиров) – *beaucoup de graisse*, *маскинбахш* (седативный) – *apaisant*, *шохраг* (аорта) – *aorte*, *хокадору* (порошок) – *poudre*, *буттамева* (ягода) – *la baie*, *обназ* (отвар) – *l'infusion*, *офтобнараст* (подсолнечник) – *le tournesol*, *чойкаҳак* (зверобой) – *le millepertuis*, *зиёҳдору* (лекарственные растения) – *plante médicinale*, *зиёҳоба* (отвар) – *l'eau médicinale*, *чуворимакка* (кукуруза) – *le maïs*, *чормаз* (орех) – *la noix* [ПРС, с. 30-380].

Термины, состоящие только из арабских компонентов: *акилулгизо* (потребляемая пища) – *aqilulgiza* [ПРС, с. 141], *аксарудава* (универсальное лекарство) – *aksarudava* [ПРС, с. 143], *маризудава* (лекарство от болезней) – *marizudava* [ПРС, с. 311], *маразулхайвон* (болезни животных) – *marazulhayvan* [ПРС, с. 318], *наботушишифо* (растительное лечение) – *nabatuschifa* [ПРС, с. 378], *таъсирудава* (воздействие лекарств) – *tasirudava* [ПРС, с. 612].

Следующие термины были введены во французский язык как сложные термины: *pharmacopée* [LPR, p. 1657], *pharmacognosie* [LPR, p. 1637], *Pharmacotherapie* [LPR, p. 1657], *Pharmacochimie* [LPR, p. 1657], *Pharmacologie* [LPR, p. 1657].

Сложные фармацевтические термины, состоящие из различных латино-французских, греко-французских и латино-греко-французских элементов, широко используются во французском языке, в том числе: *melanocarpe* – *мевасиёҳ* (черноплод) [LPR, с. 233], *quadrifolie* – *чорбарга* (четырёхлистник) [LPR, с. 102], *triflore* – *сегула* (трехцветный) [LPR, с. 89], *triphylle* – *себарга* (трехлистный) [LPR, с. 92], *multicolore* – *гуногунранг* (разноцветный) [LPR, с. 98], *vesiculiforme* – *хубобшакл* (пузыревидный) [LPR, с. 302], *contrepoisson* – *позаҳр* (противоядие) [LPR, с. 186], *febrifuge* – *зиддивараҷа* (противомалярийный) [LPR, с. 348], *oblongiphille* – *дарозбарг* (длиннолистный) [LPR, с. 88], *hemiscarp* – *ниммева* (полуфруктовый) [LPR, с. 233], *pathogene* – *бемориофар* (патогенный) [LPR, с. 298], *multiflore* – *сергул* (многоцветный) [LPR, с. 244], *polycarpique* – *сермева* (мультифруктовый)

[LPR, с. 221], *oligoscarpe* – камҳосил (неплодоносный) [LPR, с. 197], *macrophyll* – баргкалон (большелистный) [LPR, с. 240], *chou – fleur* – гулкарам (цветная капуста) [LPR, с. 112], *millepertuis* – чойкаҳак (зверобой) [LPR, с. 238].

В шестом разделе второй главы диссертации анализируется и рассматриваются термины-словосочетания в таджикском и французском языках.

Такой способ терминообразования наблюдается как в таджикском, так и во французском языках.

а) фармацевтические термины-словосочетания с таджикскими компонентами: *наии нарм* (нежный тростник) – *roseau doux* [ДМ, с. 7; LPR], *гули настаран* (шиповник) – *la fleur d’eglantier* [ДМ, с. 8; LPR], *растании гулдор* (цветущее растение) – *la plante florissante* [ДМ, с. 8; LPR], *равгани молиданӣ* (косметическое масло) – *huile de graissage* [ДМ, с. 19; LPR], *оҳаки обнохӯрда* (негашенная известь) – *chaux vive* [ДМ, с. 203; LPR], *оби испаргам* (базиликовая вода) – *sirop de basilic* [ДМ, с. 164; LPR], *оби бобуна* (ромашковая вода) – *le sirop de marguerite* [ДМ, с. 183; LPR], *оби ангур* (виноградная вода) – *l’heau de raisin* [ДМ, с. 221; LPR].

б) фармацевтические термины-словосочетания с арабскими и таджикскими компонентами: *давои оромбахш* (успокоительный препарат) – *le medicament calmant* [ДМ, с. 38; LPR.], *амалиёти хунгузаронӣ* (переливание крови) – *transfusion sanguine* [ДМ, с. 28; LPR.], *дами тунук* (жидкая кровь) – *sang liquide* [ДМ, с. 14; LPR.], *курси реза* (измельченная таблетка) – *berlingot* [ДМ, с. 19; LPR.], *марҳами оҳак* (известковая мазь) – *pansement de chaux* [ДМ, с.137; LPR.], *шароби бунафша* (настойка фиалки) – *sirop de violette* [ДМ, с. 112; LPR], *усораи ангур* (выжатый виноградный сок) – *jeu de raisin* [ДМ, с. 161; LPR].

в) фармацевтические термины-словосочетания с таджикскими и арабскими компонентами: *оби набот* (раствор кристаллического сахара) – *pastille*, *шираи даво* (сироп) – *sirop*, *марҳами моеъ* (линимент) – *onguent*

liquide, таҳшину ғизо (пищевые отходы) – lie de nourriture, марҳами даво (лечебная мазь) – liniment, шири тақтир (пастеризованное молоко) – lait distille [ППС, с. 113-311; LPR].

г) фармацевтические термины-словосочетания с арабскими и арабскими компонентами: *маводи моеъ (жидкий препарат) – produit liquide, маводи аззия (пищевые препараты) – produit d'alimentation, маводи адвия (исцеляющие препараты) – les medicaments [ППС, с. 141-142; LPR].*

Такой способ формирования фармацевтической терминологии наблюдается и во французском языке, о котором мы упоминали наряду с таджикской фармацевтической терминологией. При таком способе терминообразования во французском языке латинские и греческие компоненты встречаются реже по сравнению с простыми и сложными терминами: *chou marin – карами баҳрӣ (морская капуста) [24, с. 142], potte de terre – картошка (картошка) [24, с. 345], bouton noir – шобезак (белладона, красавка) [24, с. 112], tiguët de mai – гули барфаки майӣ (майский ландыш) [24, с. 312], bouillon blanc – халанчак (толокнянка) [24, с. 110], en forme de poix – чормағзшакл (орехообразный) [24, с. 133], poivrier noir – мурч (қаланфури сиёҳ) (чёрный перец) [24, с. 377], sous – arbrisseau – нимабутта (полукустарник) [24, с. 442], raisin d'ours – халанчак (толокнянка) [24, с. 516].*

В результате анализа выяснилось, что значительная часть словарей, медицинских источников и трудов посвящена большому количеству названий лекарственных трав и растений, мясу животных и пресмыкающихся, минеральным водам, всевозможным сокам и напиткам, которые употребляются в виде фармацевтической терминологии на таджикском, арабском, греческом, латинском и французском языках.

В седьмом разделе рассматриваются «Классификация фармацевтических терминов и некоторые трудности при их создании».

В этом разделе представлена информация о некоторых различных функциях списка препаратов, а именно: препараты, регулирующие

дыхательную систему и дыхательные пути: *кордиалин* – *kardialin*, *тсцитинон* – *citinone*, *бемигрил* – *bemigrile*, *кодеин* – *kodeine*; препарат, используемый для повышения артериального давления; Нейротропные антигипертензивные препараты на таджикском и французском языках: *клофелин* – *klofeline*, *катанпресон* – *katapreson*, *гемитон* – *gemiton*, *донезум* – *dopegit*, *андомет* – *andomet*, *пресинол* – *presinol*.

Наряду со всем этим имеются также некоторые недостатки и упущения в терминологии фармацевтики и в выборе терминов.

Например, термины *«аптека»* [СИТ, с.51], *«дорухона»* [ТСТЯ, с. 467; ПРС, с. 601], *«давохона»* [ТСТЯ, с. 368; ПРС, с. 670] имеют индивидуальное употребление в таджикском языке, однако в современной таджикской медицине чаще всего употребляется термин *«аптека»*.

Таким образом, практически во всех случаях наименование фармацевтических терминов использовалась с некоторыми недостатками или с некорректными переводами, что создавало препятствие в регулировании и упорядочении фармацевтических терминов.

Третья глава диссертации называется **«Семантический анализ и классификация фармацевтических терминов с точки зрения лингвистического происхождения»** и включает два раздела и восемь подразделов.

Первый раздел третьей главы диссертации **«Роль словарей в формировании фармацевтической терминологии»** рассматривает роль словарей в области разнообразного комплекса отраслевой терминологии в таджикском и французском языках. Согласно положениям таджикского и французского языков возрождается и регламентируется терминология фармацевтической отрасли на основе различных классических словарей и энциклопедий.

Второй раздел третьей главы диссертации **«Роль заимствованной фармацевтической терминов в формировании фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках»** содержит детальное

исследование заимствованной фармацевтической терминов в разноструктурных языках.

В данном разделе диссертации анализируются особенности заимствованных фармацевтических терминов в таджикском и французском языках, а также рассматриваются фармацевтические термины, заимствованные с арабского, хинди, греческого, латинского, английского, немецкого и других языков, которые собираются и используются в фармацевтических словарях.

Первый подраздел озаглавлен «**Таджикская фармацевтическая терминология**». В этом подразделе анализируется и рассматривается роль префиксов и суффиксов в формировании таджикской фармацевтической терминологии на примерах: *андархун (в крови) [МС, с. 13], андарнешоб (в моче) [МС, с. 17], андармасона (внутри мочевого пузыря) [МС, с. 16], бегиёх (нерастительность) [ДМ, с. 18], бедаво (неизлечимый) [ДМ, с. 14], бедору (нелекарственный) [ДМ, с. 18], бефилфил (неострый) [ДМ, с. 33], позахр-подзахр (противоядие) [54, с. 149; 2, с.127], омехта (смешанный) [ДМ, с. 13], гармкунанда (согревающий) [ДМ, с. 44], хушккунанда (осушительный) [МС, с. 441], давогар (лекарь) [ДМ, с.31.], доругар (фармацевт) [МС, с. 331], мархамгар (лекарь) [МС, с. 441], тадбиргар (благоразумный) [МС, с. 301], давогоҳ (больница) [ДМ, с.33], мархамгоҳ (больница) [ДМ, с. 41], сабзиш (прорастание) [ДМ, с. 48], омезиш (смешивание) [МС, с. 402], озмоиш (испытание) [МС, с. 404].*

Во втором подразделе – «Латинские фармацевтические термины в таджикском и французском языках» рассматривается роль латинских терминов в формировании фармацевтической терминологии.

Латинская фармацевтическая терминология охватывает большую часть медицинской терминологии, а названия лекарств, лекарственных веществ, названия лекарственных трав и растений, минералов и масел, а также разделы науки о медицине и лечении основаны на латинских методах и способах, которые были напрямую включены во французский язык: *испанд (гармала) – harmale (лат. «*Peganum harmala*») [DFL, с. 193], бемориофар (возбудитель*

болезни) – *pathogene* (лат. «*pathogenus*») [DFL, с. 304], сергул (цветочный) – *multiflore* (лат. «*multiflorus*») [DFL, с. 256], пудина (мята) – *menthe* (лат. «*Mentha*») [DFL, с. 221], тахач (полынь) – *absinte* (лат. «*Artemisia absinthium*») [DFL, с. 124], арзувонӣ (алый) – *purpure* (лат. «*purpureus*») [DFL, с. 312], газнау сагак (пустырник) – *leonure* (лат. «*Leonurus*») [DFL, с. 144], гуногуннавъ (разнообразный) – *heterogene* (лат. «*heterogenus*») [DFL, с. 122], бобуна (ромашка) – *camomille* (лат. «*Chamomilla*») [DFL, с. 112], хобовар (снотворный) – *somnifere* (лат. «*somnifer*»), санавбар (сосна) – *pin* (лат. «*Pinus*») [DFL, с. 213], сияҳдона (тмин) – *carvi* (лат. «*Carum carvi*») [DFL, с. 143], шибит (укрон) – *fenouil* (лат. «*Foeniculum*») [DFL, с. 186], бунафша (фиалка) – *violette* (лат. «*Viola*») [DFL, с. 226], писта (фисташка) – *pistachier* (лат. «*Pistacia*») [DFL, с. 122], ҳайвон (животное) – *animal* (лат. «*animalis*») [DFL, с. 47], бодиён (укрон) – *anis* (лат. «*Anisum*») [DFL, с. 48], шоҳрағ (аорта) – *aorte* (лат. «*aorta*») [DFL, с. 64].

Третий подраздел – «Арабские фармацевтические термины в таджикском и французском языках» анализирует и рассматривает основы арабской терминологии в области фармацевтики.

Следует отметить, что в таджикских научных источниках и в фармацевтических словарях, составленных авторами энциклопедий, встречается очень большое количество структурно разнообразных арабских фармацевтических терминов: мисқол (мискал) – *mithcal* [ДМ, с.39], музмин (хронический) – *chronique* [ДМ, с. 31], адас (чечевица) – *la lentille* [ДМ, с. 13], аҷсом (тела) – *le corps, organisme* [ДМ, с. 14], анбар (амбра) – *l'ambre* [ДМ, с. 18], ахлот (кал) – *le fumier, dechets* [ДМ, с. 13], бавл (моча) – *l'urine* [ДМ, с. 14], марҳам (мазь) – *l'onguent* [КА, с. 271], таҳлил (анализ) – *analyse* [ФТ, с. 132], тақтир (дистилят) – *distillation* [МС, с. 138], усора (сок) – *le jus* [МС, с. 142], ҳазм (переваривание) – *digestion* [МС, с. 401], ҳалила (миробалан, терминалия) – *miroblan* (навъи дарахт) [МС, с. 408], гизо (питание) – *la nourriture* [МС, с. 243], шаробӣ (алкогольный) – *de vin* [МС, с. 393], луобӣ (слизистый) – *visqueux, glaireux* [МС, с. 213], музминӣ (хронический) –

chronique [МС, с. 89], муоличавӣ (лечебный) – *medicinal* [МС, с. 89], хилтӣ (мокрота) – *mouillé* [МС, с. 234], таҳлилӣ (аналитический) – *analytique* [МС, с. 131], тақтирӣ (дистиллированный) – *distillé* [МС, с. 138], ғизоӣ (продуктовый) – *pourritur* [МС, с. 244], давоъуссаратон (лечение от рака) – *remede contre le cancer* [МС, с. 311], давоъулқалб (сердечные препараты) – *medicament pour le seour* [МС, с. 231], давоъулкабид (лекарство для печени) – *medicament pour le foie* [МС, с. 208], давоъулузла (лекарство для мышц) – *medicament pour les muscles* [МС, с. 208], давоулиараён (лекарство для артерии) – *medicament pour l'artere* [МС, с. 209], идроруладвия (диуретические средства) – *medicament diuretique* [МС, с. 302], амрозулдаво (лечение болезней) – *remede contre les maladies* [КА, с. 31] асабуладвия (лекарство для нервов) – *medicaments pour les nerfs* [ДМ, с. 32].

Также с арабского языка на французский язык были внедрены множество слов, в том числе, фармацевтические термины, которые были отмечены выше. Мы считаем необходимым вспомнить некоторые из них: *alcool* — *нӯшобаи мадхушкунанда* – *усыпительный*, с арабского слова *al-kohl*, *alcoolique* – *спиртдор* – *спиртосодержащий* с арабского слова *alcool* и французского суффикса *que*, *estragon* – *эстрагон* с арабского слова *tarkhoun*, *café* – *қаҳва кофе* с арабского слова *qahwa*, *coton* – *пахма – вата* с арабского слова *qutun*, *orange* – *афлесун – апельсин*, с арабского слова *narandj*, *abricot* – *зардолум* – *абрикос* в каталонском языке *albercoc* и с арабского слова *al* – *barquq*.

В результате было установлено, что арабская фармацевтическая терминология сохраняет арабские суффиксы множественного числа, таджикские суффиксы, а также последовательность категорий рода, прилагательных и наречий.

В четвертом подразделе анализируются «Греческие фармацевтические термины в таджикском и французском языках».

Греческие фармацевтические термины в другие языки вводились различными способами. Греческие фармацевтические термины в той или иной степени встречаются во всех международных языках. Из греческого языка в

таджикский язык вошли фармацевтические термины и ее различных отраслей, в том числе некоторые лекарства, травы и лекарственные растения, масла и мази: *graphion* – карободун, *chalcetorion* – қалқатор, *kadris* – қамрон, *diaphragma* – диёфрозмо, *kostos* – қуст, *gangrena* – қантариё, *pentalgin* – *pentalgin*, *антипирин* – *antipyrin*, *гидроген* – *hydrogenes*, *литий* – *lithos*, *оксиген* – *oxygenes* [ЛЯОФТ, с. 173]

Греческие фармацевтические термины также очень распространены во французском языке: *haematogen* – *haematogenne* – гемотоген, *hydrochlorid* – *hydrochloride* – гидрохлорид, *hexamidin* – *hexamidine* – гексамидин, *hypoxia* – *hypoxie* – гипоксия, *hyperglykaemia* – *hyperglykaemie* – гипергликемия, *microchirurgia* – *microchirurge* – микрохирургия, *myocardit* – *myocardite* – миокардит, *toxicologia* – *toxicologi* – токсикология, *toxicos* – *toxique* – токсичный [ЛЯОФТ, с. 215 - 236].

Пятый подраздел – «Индийские фармацевтические термины на таджикском и французском языках» имеет свои особенности.

Стоит отметить, что внедрение индийских фармацевтических терминов в таджикский язык, принадлежащие к одной языковой семье, происходило по нескольким причинам. Одним из основных факторов, признанных на сегодняшний день, является общее происхождение и общие характеристики этих языков [2, с. 113–116].

Другими факторами являются общие исторические корни, научные и культурные связи, а также взаимное влияние подобных связей на определенных исторических этапах [19, с. 22].

Индийские фармацевтические термины проникли в таджикский язык различными путями: термин «*кангар* – *kangar*» – это вид лекарственного растения, распространенный в медицине прошлого и настоящего. Абу Али ибн Сино также упоминал об этом в своих медицинских трудах, описывая его как лекарственное растение [1, с.124-164].

Термин «*банг (гашиш)* – *bang*» как лекарственное растение; «*кофур (камфора)* – *kafur*» – душистая лекарственная жидкость; «*мош (маш)* – *mosh*»

— разновидность лекарственного растения; «*норгил (кокос) – nargil*» – вид лекарственного растения, также известный в медицинских источниках как «*чавзи ҳиндӣ*» (*мускатный орех*), название которого вошло в таджикский язык, и некоторые из его видов используются и сегодня.

Индийские термины также вошли во французский язык: *dind – динд*, происходящий от древнего корня «*danti – данти*», используется в фармацевтической промышленности как лекарственное растение. Аналогичным образом, индийские фармацевтические термины *cumrac – sitraj, суккар – sukkar*, которые происходят от древнеиндийского слова «*sarkara*» встречаются во французском языке.

В шестом подразделе анализируются и рассматриваются «Английские фармацевтические термины в таджикском и французском языках».

Английский язык, как международный язык, также оказал большое влияние на развитие и совершенствование таджикского и французского языков, особенно в области фармацевтической терминологии.

В таджикской и французской фармацевтической терминологии в качестве примера можно привести группу терминов, заимствованных с английского языка, которые и сегодня широко используются в этих языках: *inted – тавсия додан (рекомендовать) – inté, intensity – зудтаъсир (быстродействующее) – intensité, interection – таъсири муқобила (побочные эффекты) – interjection, interchaenge – муқобилаи доруҳо (взаимодействие лекарств) – l'echange, interfere – омезиш (смешивание) – interferer*, в научном французском языке *interrelation – муқобилаи доруҳо (взаимосвязь лекарств) – interrelation, inversive – зудтаъсир (быстродействующее) – inversion, innowate – тарзи нав (табобат) (новые методы лечения) – invention, insight – қобилияти дору (фармакологические свойства) – incight, apercu, install – барқарорӣ (восстановление) – installe.*

Седьмой подраздел озаглавлен «Немецкие фармацевтические термины в таджикском и французском языках».

История немецкой фармацевтики отличается от истории других областей медицины и развития фармацевтики в других странах. Поэтому составы, фармацевтические концепции и фармацевтическая терминология, используемые сегодня в немецком языке, встречаются также в большинстве языков мира, включая таджикский и французский: *analyse* – *муоина (осмотр)* – *analyse, medicament* – *маводи доруворӣ (лекарственные препараты)* – *medicament, injection* – *тазриқи маводи доруворӣ (инъекция)* – *injection, transplantation* – *найванди узв (трансплантация)* – *transplantation, tinktur* – *нӯшоба (настойка)* – *teinture, blutn* – *хун (кровь)* – *sang, blutgruppe* – *гурӯҳи хун (группа крови)* – *groupe sanguin, blutbild* – *нишондоди хун (показатели крови)* – *formule sanguine, roting* – *сурхшавӣ (покраснение)* – *rougeur, medizinish* – *муоинаи тиббии дору (медицинский анализ препарата)* – *verifier les medicaments, dosierung* – *воязузорӣ (дозировка)* – *dosage, pille* – *ҳаб (пилюла)* – *pilule*.

Немецкие фармацевтические термины, вошедшие во французский язык: *das dragee* – *драже (драже)* – *dragee, tantum verde* – *рафъкунандаи шамолхӯрдагӣ (противовосполительный)* – *tantum verdee, aspirin* – *маводи табнасткунанда (жаропонижающий)* – *aspirine, supradyn* – *витамин В 1* – *supradyn, wick* – *доруи зуком (лекарство от простуды)* – *wick, canesten* – *маводи зидди бемориҳои замбурузгӣ дар пой (средства от грибка на ногах)* – *canesten*.

В восьмом подразделе анализируются и «Русские фармацевтические термины в таджикском и французском языках».

Введение русской фармацевтической терминологии началось во второй половине XVI века: *аир* – *шамшергиёҳи ботлоқӣ, алтей* – *гули хайрӣ, белок* – *сафедда, белена* – *шоҳдона, болотный* – *ботлоқӣ, боярышник* – *дӯлона* [ЛЯОФТ, с. 231-244].

Следующие русские фармацевтические термины являются латинскими и греческими терминами, которые используются в таджикском и французском языках: *алоэ* – *алоэ* – *aloes* [ЛЯОФТ, с. 231], *ампула* – *ампула* – *ampoule*

[ЛЯОФТ, с. 46], *аралия* – *аралия* – *aralia* [ЛЯОФТ, с. 18], *бронхит* – *бронхит* – *bronchite* [ЛЯОФТ, с. 16], *вакцина* – *ваксина*, *эмдору* – *vaccine* [ЛЯОФТ, с. 244], *глюкоза* – *глюкоза* – *glucose* [ЛЯОФТ, с. 235], *дифтерия* – *дифтерия* – *diphtherie* [ЛЯОФТ, с. 239], *дихлотиазид* – *дихлотиазид* – *dichlorothiazide* [ЛЯОФТ, с. 238], *глюконат* – *глюконат* – *gluconate* [ЛЯОФТ, с. 218], *желатин* – *желатин* – *gelatin* [ЛЯОФТ, с. 235], *какао* – *какао* – *cacao* [ЛЯОФТ, с. 232], *лейкоцит* – *лейкотсит* – *leucocyte* [ЛЯОФТ, с. 267].

Во французском языке русские термины, в том числе фармацевтические, встречаются реже: *samovar* – *самовор*, *troika* – *тройка*, *bistro* – *бистро*, *morse* – *морж*, *toundra* – *тундра*, *mazut* – *мазут*, *kolkhoze* – *колхоз*, *sovkhoze* – *совхоз*, *borchtch* – *борш*, *kvasse* – *квас*, *rouble* – *рубл*, *perestroika* – *бозсозӣ* (*перестройка*), *glasnost* – *ошкорбаёнӣ* (*гласность*) [22].

Таким образом, некоторые термины, вошедшие в таджикский и французский языки с русского языка, имеют латинское и греческое происхождение и широко используются в фармацевтической промышленности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По результатам анализа и изучения системы фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках на основе медицинских словарей и энциклопедий по фармацевтике и медицинских источников, мы пришли к следующим выводам:

1. При изучении новых теорий терминологии и терминоведения было установлено, что, помимо мнений, которые были изложены по этой теме до последних лет, никаких новых теорий по исследованию таджикской и французской фармацевтической терминологии не наблюдается [1-А; 4-А].

2. Ученые и исследователи относят историю возникновения фармацевтических терминов к концу XIX века, однако, в результате исследования выяснилось, что история возникновения медицинских терминов,

в частности, фармацевтических терминов, охватывают тысячи лет, и их истоки восходят к периоду возникновения ислама [1-А; 2-А].

3. В результате анализа и изучения основ и этапов формирования фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках было выявлено, что формирование терминологии пережило определенные этапы развития со времени введения в действие религии ислама до момента обретения независимости. Французский язык также имеет некоторую связь с латынью и греческим языком, поэтому основы формирования терминологии во французском языке восходят к Средним векам [1-А; 3-А].

4. Выяснилось, что и таджикский язык (основанный на древних медицинских трудах и словарях), и французский язык (основанный на медицинских источниках латинского языка, который составляет основу французского языка и происходит от него) использовали словари и медицинские источники, которые играли важную роль в создании системы фармацевтической терминологии [2-А; 7-А].

5. Выяснено, что в формировании и развитии фармацевтической терминологии в таджикском языке, наряду со среднеперсидскими, важную роль играют также иноязычные слова и термины, что поясняются нами в подразделах, посвященных данной теме.

Роль латыни в формировании французской фармацевтической терминологии крайне велика [1-А; 4-А].

6. Было обнаружено, что хотя большое количество фармацевтических терминов произошло от терминов, заимствованных из других языков, арабские термины также вносят значительный вклад в этом отношении, и такие арабские фармацевтические термины возникли с появлением первых медицинских справочников в этой области.

Во французском языке более важную роль играют термины, заимствованные из латинских языков [2-А].

7. Выяснено, что латинские фармацевтические термины, которые использовались в разные периоды становления таджикского и французского

языков, по настоящее время в определенной степени составляют основу фармацевтических терминов таджикского и французского языков, чему способствует исторические условия этих языков. Поэтому большинство фармацевтических терминов этого периода требуют пояснений [6-А].

8. Анализ и обзор греческих терминов в таджикском и французском языках наглядно показывает, что таджикский (через арабский язык) и французский (через латинский язык) языки обогатили свой лексический состав и словарный запас фармацевтических терминов за счет использования греческих слов и терминов, использовали этот научный язык для всех видов точных фармацевтических концептов [2-А; 6-А].

9. Материалы фармацевтических словарей и энциклопедий свидетельствуют о том, что таджикский и французский языки, помимо собственных внутриязыковых возможностей, широко используют также заимствованные термины из греческого, латинского, арабского, английского, немецкого и русского языков [2-А; 7-А].

10. Стало очевидным, что изучение фармацевтической терминологии в период независимости способствует дальнейшему укреплению основ литературного языка и обогащению общемедицинской терминологии. Таким образом, таджикский и французский языки также укрепили свои позиции в фармацевтической терминологии среди других международных языков [4-А; 6-А].

11. Установлено, что в формировании фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках важную роль сыграли как таджикские медицинские труды, относящиеся к средневековью, так и французские медицинские труды, относящиеся к латинскому и греческому языкам. Словари и энциклопедии, изучаемые на сравниваемых языках, также могут предоставить уникальную информацию о происхождении фармацевтических терминов на основе языковой принадлежности [1-А; 2-А].

12. Выявлено, что основные способы формирования и отбора терминологии в фармацевтической сфере, которые нашли применение в

классических языковых и таджикских и французских словарях, не утратили своего научного и практического значения и по настоящее время, а наоборот, в период независимости они приобрели большее значение в формировании таджикского и французского языков.

Большинство терминов, созданных и используемых авторами источников и словарей, по своей структуре и значению соответствуют современным нормам таджикского и французского литературных языков [2-А].

13. Установлено, что префиксы и суффиксы являются активными терминообразовательными элементами в таджикском и французском языках и играют значительную роль в образовании иноязычных терминов. В словарях и источниках подчеркивается синтаксический, синтаксико-морфологический, морфологический, морфологически-синтаксический способы, как способы и методы формирования фармацевтической терминологии, которые подробно анализируются в диссертации [2-А; 5-А].

14. Установлено, что фармацевтические термины в таджикских и французских словарях и энциклопедиях составляют основу фармацевтических терминов в сопоставляемых языках, а часть фармацевтических терминов в таджикском и французском языках возникла на основе греческой культуры и литературы, и не утратили своего значения и терминологического смысла по настоящее время [2-А; 3-А].

15. Стоит отметить, что большое количество терминов в фармацевтической терминологии заимствовано с латинского, греческого, французского, русского и арабского языков. Также установлено, что формирование фармацевтической терминологии находится в сильной зависимости от основ и источников ее происхождения, а именно названий лекарственных растений, растительных масел и мяса животных, птиц, пресмыкающихся, а также лекарственных минералов [1-А; 6-А].

16. Анализ показал, что как в таджикском, так и во французском языках до сегодняшнего дня существуют некоторые недостатки при создании и отборе фармацевтических терминов [4-А].

Таким образом, используя опыт и высокую проницательность авторов медицинских справочников и словарей, в том числе фармацевтического направления, в системе фармацевтической терминологии для специалистов в этой области в сфере перевода, выбирая относительно чёткую и лаконичную форму фармацевтической терминологии в связи с соблюдением законов и традиционных приемов терминологии в таджикском и французском языках и устранением имеющихся в ней недостатков, имеет научно-практическое значение.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

1. Основное содержание диссертации может в дальнейшем способствовать подготовке методических пособий, образовательных программ, написанию научных статей и диссертаций по теме сопоставительного анализа отраслевой терминологии, сопоставительных словарей терминологии различных языков.

2. Углубленное изучение и выводы по теме исследования будут способствовать подготовке различных специализированных словарей и энциклопедий, а также подготовке специализированных двуязычных и трехязычных словарей в высших учебных заведениях и медицинских колледжах фармацевтического направления.

3. Диссертационная работа может послужить научной и практической основой для комплексного анализа и рассмотрения этимологических аспектов фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках, а также для изучения исторических источников, методов, становления и эволюции фармацевтической терминологии в сопоставляемых языках.

4. Фармацевтические термины, составленные на основе медицинских энциклопедий и словарей, не только обогащают медицинский словарный состав

таджикского и французского языков, но и имеют особое научно-теоретическое значение в обогащении словаря международных фармацевтических терминов.

5. Выводы и заключения диссертации могут быть использованы при преподавании спецкурсов по терминологии, этимологии специальных терминов на таджикском, французском, арабском, греческом, латинском и индийском языках с позиции сравнительно-исторического языкознания в лингвистике вышеуказанных языков.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

30. Абуали ибни Сино. Осори мунтахаб. Ҷ. 1 [Матн] / Абуали ибни Сино. – Душанбе, 1980. – С. 124-164.
31. Барроу, Т. Санскрит [Текст] / Т. Барроу. – М.: Прогресс, 1976. – С. 113-116.
32. Назарзода, С. Забон ва истилоҳот (Андешаҳо дар атрофи забони тоҷикӣ ва ташаккули истилоҳот) [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2003. – 148 с.
33. Назарзода, С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2004. – 303 с.
34. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ (русӣ-тоҷикӣ-лотинӣ). Иборат аз ҷаҳор ҷилд. Ҷилди I (А–З) [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 479 с.
35. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ (русӣ-тоҷикӣ-лотинӣ). Иборат аз ҷаҳор ҷилд. Ҷилди II (И–М) [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: ЭСТ, 1982. – 463 с.
36. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ (русӣ-тоҷикӣ-лотинӣ). Иборат аз ҷаҳор ҷилд. Ҷилди III (Н–П) [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: ЭСТ, 1982. – 415 с.
37. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ (русӣ-тоҷикӣ-лотинӣ). Иборат аз ҷаҳор ҷилд. Ҷилди IV [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: ЭСТ, 1986. – 487 с.
38. Сафаров, О.И. Забони лотинӣ ва асосҳои истилоҳоти фарматсевтӣ [Матн] / О.И. Сафаров. – Душанбе, 2015. – 265 с.

39. Сафаров, О.И., Муродов, М.Ч. Луғати лотинӣ-русӣ-тоҷикии истилоҳоти клиникӣ, анатомӣ ва фарматсевтӣ [Матн] / О.И. Сафаров., М.Ч. Муродов. – Душанбе, 2016. – 256 с.
40. Словарь иностранных слов [Текст]. – М: Русский язык, 1989. – 624 с.
41. Султонов, М.Х. Ташаккул ва тақомули истилоҳоти илмӣи форсӣ-тоҷикӣ [Матн] / М.Х. Султонов. – Душанбе, 2008. – 334 с.
42. Тӯраҳасанов, Қ.Ш. Истилоҳоти пешобшиносӣ дар забони форсии тоҷикӣ [Матн] / Қ.Ш. Тӯраҳасанов. – Душанбе, 2000. – 187 с.
43. Тӯраҳасанов, Қ.Ш. Ташаккули истилоҳоти тиббӣи тоҷикӣ (дар асоси маводи нахустосори тиббӣ) [Матн] / Қ.Ш. Тӯраҳасанов. – Душанбе, 2022. – 397 с.
44. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 1 [Матн]. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 951 с.
45. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 2 [Матн]. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 949 с.
46. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 1 [Матн]. – Душанбе, 2008. – 950 с.
47. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 2 [Матн]. – Душанбе, 2008. – 945 с.
48. Хатеми, Н.З. Лексика персидского языка и пути её обогащения [Текст] / Н.З. Хатеми. – Баку, 1968. – С. 22.
49. Хаютин, А.Д. Термин, терминология, номенклатура (учебное пособие) [Текст] / А.Д. Хаютин. – Самарканд, 1972. – 209 с.
50. Ҳаким Майсарӣ. Донишнома (баргардон ва тавзеҳоти А. Юсупов) / М. Ҳаким [Матн]. – Душанбе, 2009.
51. Чумаев, Т.Б. Персидские заимствования во французском языке: лексико-семантический и грамматический анализ [Текст] / Т.Б. Чумаев. – Душанбе: Ашуриён, 2022. – 199 с.
52. Delbecq, N. Linguistique cognitive. Comprendre comment fonctionne le langage [Text] / Préface de Jean-Rémi Lapaire. – Bruxelles: Champs linguistique de Boeck, 2006. – 324 p.

53. Fournier, P.V. Dictionnaire des plantes médicinales et vénéneuse de France [Text] / P.V. Fournier. – Paris: Presses de la Cité. – 2016 – 786p.
54. Guiraud, P. Les mots étrangers [Text] / P. Guiraud. – Paris: PUF, 1965. – 123 p.
55. Jehan Thierry. Dictionnaire français– latin [Text] / Thierry, Jehan. – Paris, 1564.
56. Le petit Robert: Dictionnaire de la langue française [Text]. – Paris XI, 1992.
57. Le Robert Micropoche : Dictionnaire de la langue française. T. XIII [Text]. – Paris, 1988.
58. Muhammad Reza Parsa– yar. Dictionnaire français persan [Text] / Réza Parsa– yar Muhammad. – Téhéran: Farhang Moaser, 2006. – 975 p.

ПЕРЕЧЕНЬ НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. В рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

- [1-A]. Сафаров, О.И. Ташаккули низоми истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ [Текст] / О.И. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2024. – № 2. – С. 75-81.
- [2-A]. Сафаров, О.И., Турахасанов, К.Ш. Нақши луғатномаҳо дар ташаккули истилоҳоти дорусозӣ [Текст] / О.И. Сафаров, К.Ш. Турахасанов // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2024. – № 7. – С. 16-21.
- [3-A]. Сафаров, О.И. Меъёрҳои батанзимдарории истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ [Текст] / О.И. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2024. – № 8. – С. 49-53.

- [4-А]. Сафаров, О.И. Баъзе мушкилот дар истилоҳоти дорусозӣ [Текст] / О.И. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2025. – № 1. – С. 87-91.
- [5-А]. Сафарзода, О.И., Турахасанов, К.Ш. Меъёрҳои интиҳоби истилоҳозии дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ [Текст] / О.И. Сафарзода, К.Ш. Турахасанов // Вестник Университета языков. Серия филологических, педагогических и исторических наук. – Душанбе, 2025. – № 1 (57). – С. 134-140.

II. Статии аъора, оуубликованные в других сборниках и научных изданиях:

- [6-А]. Сафаров, О.И. Дараҷаи омӯзиши истилоҳоти дорусозӣ дар илми забоншиносии тоҷик [Текст] / О.И. Сафаров // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Иностранные термины в сфере туризма и путешествий» (Душанбе: ТНУ, 23.05.2020). – Душанбе, 2020. – С. 92-96.
- [7-А]. Сафаров, О.И. Қойҳои забони латинӣ дар истилоҳоти тиббӣ [Текст] / О.И. Сафаров // Материалы университетской научно-практической конференции на тему «Современные методы преподавания иностранных языков в учреждениях высшего профессионального образования Республики Таджикистан» (Душанбе: ТНУ, 12.05.2023). – Душанбе, 2023. – С. 21-24.

АННОТАТСИЯ

диссертатсияи Сафарзода Одинамуҳаммад Ислом дар мавзуи «Таҳлили сохтори маъноии истилоҳоти дорусозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ

Калидвожаҳо: истилоҳ, истилоҳшиносӣ, ташаккул, тақомул, дорусозӣ, дорушиносӣ, решашиносӣ, истилоҳоти иқтибосӣ, истилоҳоти арабӣ, истилоҳоти юнонӣ, истилоҳоти латинӣ, маъноӣ, сохторӣ.

Дар диссертатсияи мазкур таҳлилу баррасии истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар заминаи истилоҳоти тиббӣ, алаҳхусус истилоҳоти дорусозӣ, марҳилаҳои ташаккул, роҳу усулҳои истилоҳсозӣ дар забонҳои гуногунсاختор, аз ҷумла, тоҷикиву фаронсавӣ мавриди таҳқиқ қарор мегирад. Таҳқиқи мазкур барои дақиқу равшан намудани баромади истилоҳоти дорусозӣ аз нигоҳи решашиносӣ, мансубияти забонӣ ва истилоҳоти иқтибосии байналмилалӣ дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ аҳаммияти илмиву амалӣ дорад.

Мавриди омӯзиш қарор додани истилоҳоти дорусозӣ дар заминаи сарчашмаҳои илмӣ ва луғатномаҳои дорусозии мухталиф дар робита ба вижаҳои маъноӣ, сохторӣ, мансубияти забонӣ ва решашиносии истилоҳоти соҳаи мазкур дар замони истиқлолияти забонӣ муҳимият ва саривақтӣ будани таҳқиқи мавзуи мазкурро нишон медиҳад.

Дар қори таҳқиқи мавриди назар аз метод ва равишҳои анъанавии забоншиносии муқоисавӣ, муқоисавию таърихӣ, таҳлили сохтори маъноӣ, таҳлили решашиносӣ ва омӯри истифода шудааст.

Навгони таҳқиқ дар он зоҳир мешавад, ки таҳлили муқоисавии истилоҳоти дорусозӣ, паҳлуҳои мухталифи он аз нигоҳи маъноӣ, сохторӣ, таърихи пайдоиш, заминаҳо, марҳилаҳои ташаккули он, нақши истилоҳоти дорусозии иқтибосии латинӣ, юнонӣ, арабӣ, олмонӣ, англисӣ, хиндӣ ва русӣ дар забонҳои тоҷикиву фаронсавӣ бори нахуст ба таври густарда ба риштаи таҳқиқ қашида шуд.

Маводи рисола дар таҳияи дастуру васоити таълимӣ, луғатномаҳои дузабонаи тоҷикӣ-фаронсавӣ, фарҳангномаҳои тафсирии соҳаи дорусозӣ барои баргузори дарсҳои амалӣ дар факултетҳо ва донишгоҳҳои тиббӣ метавонад мавриди истифодаи мутахассисони соҳа қарор гирад.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар таҳлилу баррасии ҳамаҷонибаи ҷанбаҳои решашиносии истилоҳоти дорусозии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ, ҳамчунин дар омӯзиши сарчашмашиносии таърихӣ, роҳу восита ва ташаккулу таҳаввули истилоҳоти дорусозии забонҳои муқоисашаванда заминаи илмиву амалӣ шуда метавонад.

АННОТАЦИЯ

диссертации Сафарзода Одинамухаммад Ислома на тему «Структурно-семантический анализ фармацевтических терминов в таджикском и французском языках», представленная на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.20 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание

Ключевые слова: термин, терминология, формирование, развития, фармация, фармакология, этимология, заимствованные термины, арабская терминология, греческая терминология, латинская терминология, семантический, структурный.

В диссертации анализируется и рассматривается вопросы терминологии в контексте медицинской терминологии, особенно фармацевтической, а также рассматриваются этапы формирования, способы и методы терминообразования в языках с различной структурой, в том числе в таджикском и французском языках. Данное исследование имеет научное и практическое значение для определения происхождения фармацевтических терминов с точки зрения этимологии, языковой принадлежности, а также межнациональных заимствований терминов в таджикском и французском языках.

Исходя из этого изучение фармацевтических терминов на основе научных источников и различных фармацевтических словарей с точки зрения семантических, структурных, лингвистических и этимологических особенностей в эпоху языковой независимости свидетельствует о важности и своевременности исследований по данной теме.

Диссертация написано на основе традиционных методах и подходах, таких как сравнительный, сравнительно-исторический, структурно-семантический, этимологический и статистический методы.

Новизна исследования заключается в том, что впервые проведен сравнительный анализ фармацевтической терминологии, ее различных аспектов с точки зрения значения, структуры, истории возникновения, этапов ее формирования, а также исследована роль фармацевтической терминологии, заимствованной с латинского, греческого, арабского, немецкого, английского, хинди и русского языков в таджикском и французском языках.

Материалы диссертации могут быть использованы специалистами в данной области при разработке учебных пособий, двуязычных таджикско-французских словарей, толковых словарей по фармакологии для практических занятий на медицинских факультетах и вузах.

Диссертационная работа может послужить научной и практической основой для комплексного анализа и рассмотрения этимологических аспектов фармацевтической терминологии в таджикском и французском языках, а также для изучения исторических источников, методов, становления и эволюции фармацевтической терминологии в сопоставляемых языках.

ANNOTATION

for the dissertation of Safarzoda Odinamukhammad Islom on the topic "Structural-semantic analysis of pharmaceutical terms in the Tajik and French languages" submitted for the degree of candidate of philological sciences in the specialty 10.02.20 – Comparative-historical, typological and contrastive linguistics

Keywords: term, terminology, formation, development, pharmacy, pharmacology, etymology, borrowed terms, Arabic terminology, Greek terminology, Latin terminology, semantic, structural.

The dissertation analyzes and examines the issues of terminology in the context of medical terminology, especially pharmaceutical, and also examines the stages of formation, methods and methods of terminology in languages with different structures, including Tajik and French. This study has scientific and practical significance for determining the origin of pharmaceutical terms in terms of etymology, language affiliation, as well as international borrowings of terms in the Tajik and French languages.

Based on this, the study of pharmaceutical terms based on scientific sources and various pharmaceutical dictionaries in terms of semantic, structural, linguistic and etymological features in the era of language independence indicates the importance and timeliness of research on this topic.

The dissertation is written on the basis of traditional methods and approaches, such as comparative, comparative-historical, structural-semantic, etymological and statistical methods.

The novelty of the study lies in the fact that for the first time a comparative analysis of pharmaceutical terminology, its various aspects in terms of meaning, structure, history of origin, stages of its formation was carried out, and the role of pharmaceutical terminology borrowed from Latin, Greek, Arabic, German, English, Hindi and Russian in the Tajik and French languages was studied.

The materials of the dissertation can be used by specialists in this field in the development of teaching aids, bilingual Tajik-French dictionaries, explanatory dictionaries on pharmacology for practical classes at medical faculties and universities.

The dissertation work can serve as a scientific and practical basis for a comprehensive analysis and consideration of the etymological aspects of pharmaceutical terminology in the Tajik and French languages, as well as for the study of historical sources, methods, formation and evolution of pharmaceutical terminology in the compared languages